

Vrije Universiteit Brussel

Interviews rond seksuele voorlichting bij Marokkaanse moslimmoeders.

Eindverhandeling tot licentiaat in de Psychologie
Student: Salina Thijs
Promotor: Prof. Dr. T. Klai
Organisatie: Sensoa Vzw
Academiejaar 2007-2008

WETENSCHAPSwinkel
Brussel

Interviews rond seksuele voorlichting bij Marokkaanse moslimmoeders

Eindwerk voorgelegd voor het behalen van de graad van Licentiaat in de Psychologie door

Thijs Salina

Academiejaar 2007-2008

Promotor: Prof. Dr. Telidja Klaiï

Aantal woorden: 19.474

Samenvatting

Het doel van dit onderzoek was om een algemeen beeld te krijgen over hoe opvoeding in het algemeen, en de seksuele opvoeding in het bijzonder, verloopt binnen het Marokkaanse moslimgezin. Vervolgens werd nagegaan met welke moeilijkheden de moeders te maken krijgen betreffende de seksualiteit van hun kinderen en wat hun mening is over de informatiebronnen die beschikbaar zijn voor de jongeren. Tot slot werd gevraagd welke islamitische principes, betreffende seksualiteit, de moeders willen gebruiken in de opvoeding.

Bij de start van dit onderzoek waren er enkele vooronderstellingen aanwezig. Seksualiteit is een aspect van het leven dat ook sterk aanwezig is binnen de Marokkaanse moslimgemeenschap. Wel blijkt uit de literatuur dat seksualiteit er in een taboesfeer vertoeft. Het wordt minder expliciet besproken dan binnen de Westerse gemeenschap.

Dit onderzoek omvat een kwalitatief luik. De onderzoekspopulatie bestaat uit tien moeders met een leeftijd tussen 35 en 45 jaar met ten minste één kind met de leeftijd tussen 12 en 20 jaar. Tijdens de interviewgesprekken werd gebruik gemaakt van een vragenlijst met vier hoofdtopics: opvoeding, situationele onzekerheden, informatiebronnen en islam.

Uit de gesprekken vinden we bevestiging voor wat er in de literatuur gevonden werd. De meeste moeders stellen inderdaad dat binnen hun gezin niet expliciet over seksualiteit gesproken wordt. Ze vertellen dat ze het onderwerp niet zelf aansnijden omdat er hierover een schaamtegevoel heerst. Hebben de kinderen vragen, dan zullen ze deze wel oprecht beantwoorden. In enkele gezinnen komt seksualiteit wel expliciet ter sprake. Sommige moeders delen hun kinderen mee dat ze geen relaties mogen aangaan en dat ze maagd moeten blijven. Vervolgens blijkt dat de meeste moeders niet met moeilijkheden geconfronteerd worden betreffende de seksuele ontwikkeling van hun kinderen. Slechts enkele moeders wisten enige moeilijkheden of onzekerheden weer te geven.

Tot slot worden enkele aanbevelingen voor verder onderzoek gedaan aan de hand van de onderzoeksresultaten.

Dankwoord

Bij het schrijven van deze eindverhandeling was ik vastberaden al mijn energie en enthousiasme te benutten. Niet alleen deze ingesteldheid heeft ervoor gezorgd dat deze verhandeling in zijn huidige vorm tot stand gekomen is; vele mensen hebben mij hun hulp en steun aangeboden en ik wil hier een plaatsje vrijmaken om hen persoonlijk te bedanken.

Allereerst wil ik in het bijzonder mijn ouders erg bedanken omdat ze me de kans gaven om me in deze studie te kunnen ontplooien. Zonder hen zou me dit nooit gelukt zijn. Hun steun en aanmoediging waren erg belangrijk voor mij. Ook mijn zus dank ik voor haar opbouwende kritiek.

Ik wil ook graag mijn promotor, Dr. Prof. Telidja Klai bedanken voor alle steun, voor de verbeteringen en voor de feedback. Ondanks haar zeer drukke agenda, stond zij altijd ter beschikking om me met raad en daad bij te staan.

Evenzeer wil ik Katrien Vermeire (Sensoa Antwerpen) bedanken voor haar hulp, raad en feedback.

Een woordje van dank geldt ook voor Stefanie Goovaerts en Ils De Bal (Wetenschapswinkel Brussel) voor hun ondersteuning en het coördineren van de samenwerking tussen mijn promotor, Sensoa, de Wetenschapswinkel en mezelf.

Zonder onderzoekspopulatie heb je natuurlijk geen onderzoek; daarom wil ik alle moeders bedanken voor hun bereidheid om mee te werken aan dit onderzoek. Het was me een voorrecht om met hen te praten over dit toch wel niet vanzelfsprekend onderwerp. Ik bedank ze voor hun spontaniteit en openheid.

Ik dank ook al de Marokkaanse meisjes en jongens die me hebben geholpen bij het vinden van de respondenten. Dankzij hen ben ik tot mijn huidige onderzoekspopulatie gekomen.

Dank aan al mijn vrienden en vriendinnen die de voorbije maanden steeds interesse hebben getoond in mijn eindverhandeling en mij hun hulp aanboden in het kritisch nalezen van mijn thesis.

1.2.7.1 Marokkaanse moslimmeisjes	23
1.2.7.1.1 Peers	23
1.2.7.1.2 Het gezin.....	23
1.2.7.1.3 School	24
1.2.7.1.4 Media.....	25
1.2.7.2 Marokkaanse moslimjongens	25
1.2.7.2.1 Peers	25
1.2.7.2.2 Het gezin.....	25
1.2.7.2.3 School	25
1.2.7.2.4 Media.....	26
1.2.7.2.5 Eigen ervaring.....	26
1.2.8 Informatiebehoeften.....	26
1.2.9 Behoeftte informatiekkanalen	26
<u>Hoofdstuk 2: Onderzoek</u>	28
2.1 Probleemstelling	28
2.2 Doelstelling	28
2.3 Onderzoeksmethodologie	28
2.3.1 Onderzoeksinstrument.....	28
2.4 Procedure interviews	29
2.4.1 Locatie	29
2.4.2 Tijdsduur	29
2.4.3 Verloop	29
2.4.4 Opname	30
2.5 Onderzoekspopulatie	30
2.5.1 Rekrutering.....	30
2.5.2 Respondenten	31
2.6 Verwerking van de gegevens	32
<u>Hoofdstuk 3: Onderzoeksresultaten</u>	33
3.1 Opvoeding	33
3.1.1 Waarden en normen.....	33

3.1.1.1 Respect.....	33
3.1.1.2 Behulpzaam en gehoorzaam.....	33
3.1.1.3 Schoolse prestaties.....	34
3.1.1.4 Belang van de islam.....	34
3.1.1.5 Zelfstandigheid	34
3.1.2 Onderscheid tussen jongen en meisje	34
3.2 Seksuele opvoeding.....	35
3.2.1 Waarden en normen.....	35
3.2.1.1 Maagdelijkheid	35
3.2.1.2 Respect.....	36
3.2.1.3 Open communicatie	36
3.2.2 Onderscheid tussen jongen en meisje	37
3.2.3 Communicatie over seksualiteit.....	38
3.2.3.1 Manieren van communiceren	38
3.2.3.2 Onderscheid tussen jongen en meisje	39
3.3 Onzekerheden, moeilijkheden en vragen	39
3.3.1 Echtgenoot	41
3.3.2 Vriendinnen	41
3.3.3 Imam	42
3.4 Informatiebronnen voor de jongeren.....	42
3.4.1 School	42
3.4.1.1 Bezorgdheden	42
3.4.1.1.1 Inhoudelijke aspecten	43
3.4.1.1.2 Praktische aspecten	43
3.4.2 Media	44
3.4.2.1 Internet	44
3.4.2.2 Televisie	44
3.4.3 Leeftijdsgenoten en vrienden	45
3.5 Islam	45
<u>Hoofdstuk 4: Bespreking</u>	47

4.1 Opvoeding	47
4.1.1 Waarden en normen.....	47
4.1.2 Onderscheid tussen jongen en meisje	47
4.2 Seksuele opvoeding.....	48
4.2.1 Waarden en normen.....	48
4.2.2 Onderscheid tussen jongen en meisje	48
4.2.3 Communicatie over seksualiteit.....	48
4.2.3.1 Onderscheid tussen jongen en meisje	49
4.3 Onzekerheden, moeilijkheden en vragen	49
4.4 Informatiebronnen voor de jongeren	50
4.5 Islam	51
4.6 Conclusie	51
<u>Hoofdstuk 5: Besluit</u>	52
5.1 Conclusies	52
5.2 Kritische bemerkingen	53
5.3 Aanbevelingen voor verder onderzoek	54
I. Bijlage	
Bijlage 1. Topiclijst interview	
Bijlage 2. Interview respondent I	
II. Referentielijst	

De relationele en seksuele opvoeding zijn een belangrijk onderdeel van de gezinsopvoeding. Het gezin is het belangrijkste socialisatie-instrument waarlangs kennis, omgangsvormen, normen, waarden en betekenissen worden doorgegeven. Dit geldt dan ook op relationeel en seksueel gebied (Vermeire, 2005). Seksualiteit en relaties zijn belangrijke begrippen die we niet kunnen wegdenken uit onze leefwereld. Ook niet uit de leefwereld van de Marokkaanse samenleving. Helaas is het onderzoek naar seksuele opvoeding binnen het Marokkaanse moslimgezin schaars en bestaan er nauwelijks gegevens over hoe er aan seksuele voorlichting gedaan wordt en welke problemen dit met zich teweegbrengt.

Bestaand onderzoek betreffende seksualiteit en relaties is vooral gericht op de jongeren. Zo werd er in onderzoek van Gettemans (2007) onderzocht wat de informatiebehoeften betreffende relaties en seksualiteit zijn bij islamitische jongeren. Ook werd al onderzoek (Vermeire, 2005) verricht naar de ondersteuningsbehoeften van ouders bij de relationele en seksuele vorming van hun kinderen, dit onderzoek betrof echter autochtone ouders. Onderzoek gericht op Marokkaanse ouders en hun ondersteuningsbehoeften betreffende seksualiteit is echter schaars. In dit onderzoek wordt er dan ook onderzocht hoe er binnen het Marokkaanse moslimgezin aan seksuele voorlichting gedaan wordt en met welke onzekerheden, vragen of moeilijkheden de moeders te maken krijgen. De resultaten van dit onderzoek moeten trachten de Marokkaanse moslimmoeders in de toekomst betere ondersteuning te kunnen bieden, specifiek naar hun behoeften toe.

In het eerste deel van dit onderzoek wordt er een theoretisch kader geschetst met bevindingen vanuit de literatuur omtrent opvoeding en seksuele opvoeding bij de Marokkaanse gemeenschap. Het tweede deel handelt over de methodologie die in deze onderzoeksstudie werd gebruikt. De bekomen onderzoeksresultaten vindt u terug in het derde deel van dit onderzoek. In het vierde deel worden deze resultaten vervolgens gekoppeld aan de literatuurstudie. In het vijfde deel wordt het besluit weergegeven, alsook aanbevelingen en kritische bemerkingen.

In dit hoofdstuk gaan we op zoek naar een definiëring van opvoeding en meer specifiek de seksuele opvoeding binnen het Marokkaanse moslimgezin. In het eerste deel wordt de opvoeding in het Marokkaanse moslimgezin, specifiek met de opvoedingsdoelen en – methoden uitgebreid behandeld. In het tweede deel komt seksualiteit aan bod. Er wordt gekeken welke betekenis seksualiteit heeft binnen de Marokkaanse samenleving, alsook hoe er aan seksuele voorlichting wordt gedaan en welke informatiekanalen de jongeren raadplegen. Tot slot wordt seksualiteit aan de islam gekoppeld.

1.1 Opvoeding

‘Opvoeding is het proces waarin iemand wordt gevormd naar de normen van diens opvoeder(s) en daarmee meestal de samenleving waarin hij leeft. Vaak wordt deze term gebruikt voor kinderen, die tijdens hun jeugd de gewoontes, normen en waarden van hun omgeving krijgen bijgebracht. Wanneer een volwassene zich niet aan de algemeen geaccepteerde omgang met anderen houdt, en om die redenen een nieuwe opvoeding krijgt, dan wordt over het algemeen van heropvoeding gesproken. In bredere zin betreft opvoeding ook het leren te leven als mens in deze maatschappij. Meer specifiek is het de volwassene die een kind opvoedt en dit leert mondig, bekwaam zelfstandig en zelfverantwoordelijk zijn leven te leven.’ (Wikipedia, 2007).

Opvoeding is dus een voortdurende wisselwerking tussen kind, ouders en omgeving. Elke opvoeding verloopt anders.

1.1.1 Opvoeding in de huidige Westerse samenleving

De hedendaagse Westerse opvoeding hecht belang aan een autoritatieve opvoedingsstijl. In een autoritatieve opvoedingsstijl geven ouders duidelijk leiding, maar er is ook ruimte voor het kind om een actieve bijdrage te leveren aan de eigen opvoeding en ontwikkeling. Belangrijk is dat er naar het kind geluisterd wordt (Okma- Rayzner, 2006). Het belangrijkste opvoedingsdoel is de optimale ontwikkeling van het kind. Dit wordt gezien als garantie voor een succesvolle deelname in de maatschappij. Bij de opvoedingsdoelen leggen de ouders meer de nadruk op persoonsvorming, in plaats van op conformiteit. Ouders streven vooral naar de ontwikkeling van autonomie, het verantwoordelijk en zelfstandig kunnen oordelen, en hebben veel aandacht voor de sociale en morele aspecten van de ontwikkeling. Hoewel volwassenen ook tot taak hebben om belangrijke culturele verworvenheden over te dragen, past het niet in de huidige Westerse samenleving op basis hiervan louter gehoorzaamheid af te dwingen. De moderne Westerse samenleving wordt gekenmerkt door keuzes en flexibiliteit. Daarom bereidt het gezin kinderen niet voor op het vervullen van op voorhand gedefinieerde rollen, maar op het optimaal gebruiken van leermomenten en het leren onderhandelen. Opvoeding

wordt niet gezien als een statische overdracht van kennis en waarden, maar als een interactief proces waaraan kinderen zelf een belangrijke bijdrage leveren (Okma- Rayzner, 2006).

1.1.2 Opvoeding in het Marokkaans moslimgezin

1.1.2.1 De betekenis van opvoeden

Binnen Marokkaanse moslimgezinnen is er veel diversiteit in de opvoeding, maar op alle gebieden fungeert de islam als leidraad (Werdmölder, 2005). Voor Marokkaanse ouders staat opvoeden gelijk aan 'het vormen van het kind naar hun opvoedingsidealen', die dus in het algemeen sterk bepaald zijn door het islamitische mensbeeld. Binnen de islam vertegenwoordigt het individu geen waarde op zich, maar is hij ondergeschikt aan God en de gemeenschap (Pels, 1994).

De opvoedingsidealen omvatten op de eerste plaats het houden van de kinderen op het rechte pad. Voor meisjes is het sleutelwoord daarbij 'kuisheid' en voor jongens 'verantwoordelijkheid'. Op de tweede plaats komen de deugden en kwaliteiten die verband houden met de gezinsrollen. Kinderen moeten gehoorzaam zijn en respect hebben voor hun ouders, vrouwen moeten zorgen voor man en kinderen en mannen moeten voorzien in de materiële behoeften van het gezin. Ten derde zijn er de sociale vaardigheden om met anderen om te gaan, beleefdheid, loyaliteit en gastvrijheid (Janssen, 1999).

Uit onderzoek van Pels (1994) blijkt dat Marokkaanse ouders hun opvoedingstaak vooral zien in het beschaven en modelleren van hun kinderen. In de opvoedingstaken worden bepaalde accenten gelegd naargelang de leeftijd van het kind. De opvoedingstaken voor baby's zijn vooral gericht op het verzorgen en vertroetelen. Bij de kleuters staat het aanleren van gedrags- en morele regels op de voorgrond, terwijl bij kinderen vanaf 6-7 jaar de eigenlijke roltraining begint. Bij de jongeren die de huwbare leeftijd bereikt hebben draait de 'opvoeding' rond controle en surveillance (Pels, 1994). De meeste Westerse ouders daarentegen hechten een groot belang aan het ontplooiën van de individuele persoonlijkheid en autonomie van hun kinderen. Echter uit onderzoek van Timmermans, Hermans en Hoornaert (2002) blijkt dat de Marokkaanse ouders niet alleen belang hechten aan het modelleren van hun kinderen, maar ook aan de persoonlijke vorming, ontwikkeling, praktische kennis en zelfstandigheid van de kinderen en het materieel en psychisch welbevinden.

Het opvoeden door een Marokkaans gezin, in tegenstelling tot het Westers gezin, is niet kindgericht, maar volwassenengericht. Het kind wordt slechts beschouwd als een 'kleinere' volwassene die met zijn eigen geestelijke en lichamelijke capaciteiten deelneemt aan de grote wereld zodra het hiertoe min of meer in staat is (Janssen, 1999).

Marokkaanse kinderen genieten vrijheid, buiten situaties die respectvol gedrag eisen, waar veel Westerse ouders verstelt van zouden staan (Eppink, 1990). De redenering die hieraan ten grondslag ligt, luidt als volgt: vrijheid is de moeilijkste weg: hoe meer de kinderen meemaken, hoe meer 'verstand' ze krijgen (Janssen 1999).

Marokkaanse ouders worden in hun pedagogisch handelen sterk beïnvloed, soms zelfs gefrustreerd, door roddel en achterklap uit de eigen gemeenschap. Vooral bij meisjes dient altijd rekening te worden gehouden met de mogelijkheid van onzedelijk gedrag (Werdmölder, 2005).

De meeste Marokkaanse ouders onderscheiden geen afzonderlijke ontwikkelingsstadia. Ze zijn van mening dat kinderen geleidelijk aan veranderen tussen babytijd en geslachtsrijpheid. Ook wordt een kind niet gezien als iemand die in staat is redelijk te argumenteren en het dient te gehoorzamen aan de beter wetende ouder. De ouders blijven steeds het voorbeeld dat het kind moet navolgen (Eppink, 1990).

1.1.2.2 De betekenis van het kind

Het hebben van kinderen is voor veel Marokkanen erg belangrijk. Ze hebben dan ook over het algemeen grote gezinnen. Het belang van kinderen houdt verband met de economische waarde die ze hebben voor het gezin. Dit lijkt in eerste plaats te kunnen worden verklaard door het gebrek aan sociale voorzieningen in Marokko (Pels, 1991). Het houdt ook verband met de roldefinitie van de vrouw. Een gehuwde Marokkaanse vrouw kan namelijk pas zichzelf volledig realiseren door moeder te worden (Pels, 1991). Voor de door Pels (1991) onderzochte Marokkaanse ouders vormen kinderen ook een belangrijke oudedagsvoorziening. Het voorzien in gezelschap en levensonderhoud zijn belangrijke taken die de volwassene heeft ten opzichte van zijn oudere ouders (Pels, 1991).

Meestal worden jongens boven meisjes verkozen, maar toch hebben ze graag enkele van beide (Janssen, 1999). De voorkeur voor zonen is gestoeld op het feit dat zonen de continuïteit van het huwelijk en een onbezorgde oude dag kunnen waarborgen (Pels, 1991). Echter doordat vrijwel overal ter wereld een socio-economisch moderniseringsproces plaatsvindt, is er een daling merkbaar van het grote gewenste aantal kinderen en ook is de voorkeur voor jongens vrijwel verdwenen (Pels, 1991).

1.1.2.3 De betekenis van het gezin

Het gezin wordt door moslims gezien als de basis van de samenleving en de eerste leerschool voor godsdienstige kennis en sociale vaardigheden (Andree & Bakker, 1997). Alle Marokkaanse verwantschapsgroepen en -categorieën, waaronder bijvoorbeeld het gezin en de uitgebreide familie, worden opgevat volgens een patrilineaire ideologie. Een patrilineaire ideologie houdt in dat men behoort tot een familie of groep op basis van zijn afstamming van een bepaalde voorouder via de mannelijke lijn. Deze ideologie, alsook het feit dat het gezag geconcentreerd is bij de oudere mannen en het feit dat een vrouw wanneer ze huwt haar familie verlaat om die van haar man te vervoegen, ligt aan de basis van de Marokkaanse uitgebreide familie (Hermans, 1994). Het gaat hier dus om een 'zelfvoorzieningseconomie' waarbij de productie-eenheid de uitgebreide familie was en samen een dorp vormde. Binnen zo een samenlevingsvorm is het belangrijk dat de kinderen niet in functie van hun eigen persoonlijkheid worden opgevoed, maar in functie van de positie die ze bekleden binnen de bredere gemeenschap (Janssen, 1999).

1.1.2.4 De man-vrouw verhouding, de in- en outgroup

De man-vrouw verhouding binnen een Marokkaans gezin wordt gekenmerkt door een complementair islamitisch rollenpatroon. Mannen en vrouwen hebben elk een begrensde wereld eigen aan hun sekse. Zo is de mannenwereld gericht op het 'buiten', namelijk de externe maatschappij, terwijl de vrouwenwereld gericht is op het 'binnen', het gezin, het huishouden en de interne dorpsgemeenschap. De grenzen tussen de twee werelden zijn echter niet absoluut. Op bepaalde ogenblikken ontstaan er overlappingsen, bijvoorbeeld tijdens de maaltijden (Janssen, 1999).

De verzorging en opvoeding, zeker die van kleine kinderen en dochters, geldt als taak bij uitstek voor de moeder. De moeder staat garant voor de geborgen, zachte kant van de opvoeding (Werdmölder, 2005). De opvoeding van de vader, die maar beperkt betrokken is, wordt gekenmerkt door hardheid en afstandelijkheid. In minder traditionele gezinnen waar beide ouders genoten hebben van een hoger opleidingsniveau, lijken de vaders meer bij de opvoeding te zijn betrokken (Pels, 1991).

Niet alleen de ouders staan in voor het opvoeden van de kinderen. Ook oudere broers en zussen dragen bepaalde verantwoordelijkheden en hebben bepaalde taken. Bovendien spelen daarnaast ook andere familieleden, zoals grootmoeders, een belangrijke rol (Pels, 1994). Ook leeftijdsgenoten spelen een rol in de socialisatie aangezien kinderen van jongs af aan veel tijd met hen doorbrengen. Bij het spelen vermaakt men zich eerder met elkaar dan met materialen, ze hebben dan ook vaak weinig speelgoed ter beschikking (Pels, 1994).

Naast het verschil tussen de mannen- en vrouwenwereld wordt er ook een onderscheid gemaakt naar gedragsregels ten aanzien van personen die tot de 'ingroup' of de 'outgroup' behoren. De ingroup bestaat uit de familie en de dorpsgemeenschap, de outgroup uit vreemden. Kinderen leren dat ze moeten doen wat de mensen van hun ingroup zeggen en dat deze personen hen beschermen en helpen, terwijl ze mensen van de outgroup moeten mijden (Eppink, 1990).

1.1.2.5 Opvoedingsdoelen

De opvoedingsdoelen binnen een Marokkaans moslimgezin bestaan vooral uit het leren respecteren van ouderen, zich ondergeschikt maken aan groepsbelangen en het aanleren van religieuze en morele waarden en van het juiste sociaal gedrag. Van opgroeiende meisjes wordt vooral bescheidenheid en kuisheid verwacht. Jongens worden in toenemende mate aangesproken op hun toekomstige economische rol (Pels, 1994).

Timmermans et al. (2002) geven een aantal belangrijke aspecten weer waaraan Marokkaanse ouders belang hechten tijdens het opvoeden van hun kinderen. Respect, gehoorzaamheid aan de ouders en moraliteit zijn van grote waarde. Evenals de persoonlijke vorming, ontwikkeling, praktische kennis en zelfstandigheid van de kinderen en het materieel en psychisch welbevinden zijn aspecten waar de ouders belang aan hechten (Timmermans et al., 2002).

1.1.2.5.1 Respect, eer en schaamte

Marokkaanse ouders hechten meer belang aan autoriteit en respect in vergelijking met Westerse gezinnen. Het gaat er in Marokkaanse gezinnen wat strenger aan toe en er wordt minder openlijk gepraat. Het autoritaire vaderlijke gezag zit ingebakken in de Marokkaanse cultuur. De man zorgt traditioneel voor het inkomen, hij biedt de gezinsleden onderdak en staat borg voor de religieuze opvoeding. Naarmate de kinderen ouder worden, wordt de relatie met de vader formeler en afstandelijker. Vanaf die periode is de stijl van opvoeden meer gebaseerd op schaamte en respect. Een zoon zal bijvoorbeeld niet zomaar naast zijn vader op de bank neerploffen, hij zal ook niet meer als eerste het woord voeren en zeker geen seksuele thema's aansnijden. Er ontstaat een bepaald soort vermijdingsgedrag (Werdmölder, 2005).

Respect en schaamte hebben bijna altijd te maken met taboes. Is er bloot op televisie? Kinderen zullen uit respect wegzappen als hun ouders erbij zijn. Het blijkt dat bij respect hebben voor je ouders schaamte hoort, en dit heeft bijna altijd met seksualiteit te maken. Ook als het om seksuele voorlichting gaat, is er schaamte (Werdmölder, 2005).

Eerverlies is vernederend. Familie-eer hoort bij een traditionele samenleving. Hierbij is het belang van het individu ondergeschikt aan dat van de groep. Die collectiviteit is nodig om de samenhang in de groep te behouden, om als gemeenschap te overleven (website bijeem.nl, 2004). Antropologe Edien Bartels stelt vast dat de familie-eer altijd te maken heeft met voortplanting, en dus met seksualiteit. De individuele leden van de familie hebben de taak de familie-eer te bewaken. Dat wil zeggen dat ze schande en schaamte moeten vermijden, want die halen de eer naar beneden. Ze zullen dus nooit iets slechts over hun naaste familie vertellen (website bijeem.nl, 2004).

De inhoud van de familie-eer wordt bepaald door verschillende factoren. Belangrijk is het zich goed gedragen van de afzonderlijke leden, hieronder valt het zich kuis gedragen. Dit geldt vooral voor de vrouwen (website bijeem.nl, 2004).

1.1.2.6 Opvoedingsmethoden

Over de wijze van opvoeden en de nagestreefde idealen bij Marokkaanse ouders kunnen we spreken van een 'tegenpool' van de Westerse cultuur (Pels, 1994). De Marokkaanse ouders zijn sterker relationeel georiënteerd, in de Westerse gezinnen is er sprake van een meer rationeel gerichte opvoeding. Bij de Marokkaanse familie staat het 'zijn' van het kind op de voorgrond, terwijl het in de Westerse opvatting meer zou gaan om het 'doen' met het kind. Daarnaast wordt er gesteld dat de hele Marokkaanse cultuur eerder collectivistisch georiënteerd is dan individualistisch (Pels, 1994). De sociale omgeving fungeert dus als een beschavende invloed en toont het goede voorbeeld aan de onwetende kinderen (Pels, 1991).

Veel gebruikte opvoedingsmethoden door Marokkaanse ouders zijn stimuleren, begeleiden, vormen, afleren en disciplineren. Sociaal en moreel juist gedrag en specifieke vaardigheden worden vooral aangeleerd door middel van navolgen of imiteren van het goede voorbeeld, en modelleren

(Janssen 1999). Prijzen of belonen van goed gedrag komt in de Marokkaanse gezinnen zelden voor (Pels, 1991). Willen de ouders hun waardering ten aanzien van iets laten blijken, dan gebeurt dit meestal in een materiële vorm. Het uiten van hun afkeuring ten aanzien van een bepaald gedrag van hun kinderen gebeurt meestal in de vorm van fysiek straffen, dreigen en schelden (Janssen, 1999). Er wordt vooral belang gehecht aan het afleren van slechte vormen van gedrag, door het kind uit te lachen, bang te maken of te plagen (Hermans, 1994). Hierdoor bevindt het kind zich vaak in een positie van falen en wordt de basis gelegd van het schaamtegevoel. Het kind leert zijn plaats in de groep kennen en wordt zijn gevoeligheid voor eervol gedrag gestimuleerd (Hermans, 1994).

Uit onderzoek van Timmermans et al. (2002) blijkt dat in Marokkaanse gezinnen het afremmen van ongewenst gedrag meer aandacht krijgt dan het stimuleren van gewenst gedrag (Timmermans et al., 2002).

In de literatuur wordt ook nog teruggevonden dat het memoriseren van geheiligde teksten ook een opvoedingsmethode is totdat het kind de eigen passies kan beheersen (Pels, 1991). Slechts enkele moeders die genoten hebben van enige onderwijservaring vinden het belangrijk dat ze kunnen praten met hun kinderen en een antwoord kunnen geven op hun vragen (Pels, 1991).

1.1.2.7 Opvoeding van jongens en meisjes

In het algemeen worden jongens en meisjes niet identiek opgevoed. De seksespecifieke opvoeding begint rond de lagere schoolleeftijd. Kinderen leren dan langzamerhand om afstand te nemen van de andere sekse. Meisjes krijgen geleidelijk meer taken in de huishouding en de verzorging van jongere broertjes en zusjes toebedeeld. Zij krijgen ook toenemend te maken met beperkingen in hun bewegingsvrijheid. Zeker na de puberteit richten zij zich, meer dan jongens, op de familie, waarbij moeder, zusjes, nichtjes en andere vrouwelijke familieleden een belangrijk oriëntatiekader vormen. Vooral voor meisjes in meer traditionele milieus kan de takenlast erg groot zijn. Hun ouders bieden soms zelfs weerstand tegen het volgen van onderwijs (Pels, 1991).

Uit onderzoek van van der Hoek en Kret (1992) komen enkele basisprincipes voor de opvoeding van meisjes naar voren: niet met jongens omgaan, niet zomaar op straat zijn, niet roken, niet drinken, geen bezoek aan café of disco (van der Hoek & Kret, 1992).

Jongens hebben binnen het Marokkaanse gezin een aparte, geprivilegieerde positie. Zij zijn vrijgesteld van huishoudelijke taken, krijgen veel aandacht en hebben in vergelijking met hun zusjes meer persoonlijke vrijheid. Hun taaklast is in het algemeen geringer. Zij mogen zich in hun vrije tijd ook meer buitenshuis begeven. De onderhandelingsruimte van jongens ten aanzien van school, werk en vrienden is groter, maar ook op hun oriëntatie hebben familieleden een grotere invloed dan past in het Westerse concept van adolescentie als fase van individuatie en losmaking (Pels, 1991).

Tussen het vijfde en tiende levensjaar ondergaan de jongens de besnijdenis, waardoor ze overgaan naar de mannenwereld. De vader zal dan grotendeels de taak van de moeder overnemen en hij zal

de jongen via rolgedrag leren werken en onderhandelen buitenshuis. De rol van de vader is van speciaal belang voor opgroeiende zonen en hun begeleiding en supervisie in het publieke leven. Vaders gebieden en verbieden, vaak zonder enige uitleg te geven over het waarom. Onderwerpen zoals seksualiteit en relaties met het andere geslacht zijn taboe (Pels, 2003).

Tegen de tijd dat een jongen geslachtsrijp en fysiek volwassen is, verandert de taak van de ouders. Jongens krijgen meer vrijheid en worden door de ouders voor hun gedrag verantwoordelijk gesteld. Zolang de ouders het maar niet zien en er niet door anderen op worden aangesproken, wordt het Marokkaanse jongens toegestaan op sociaal en seksueel gebied te experimenteren (Werdmolder, 2005).

Zowel meisjes als jongens staan voor de taak een balans te vinden tussen tegengestelde en conflicterende verwachtingen vanuit hun omgeving en hun eigen wensen en behoeften. De belangrijkste wijze van 'coping' lijkt de volgende: door zich thuis te conformeren winnen zij het vertrouwen van hun ouders, die hen op basis daarvan op den duur meer bewegings- en onderhandelingsruimte geven (Pels, 1991).

1.1.2.8 Veelvuldig ervaren moeilijkheden bij Marokkaans moslimouders

Op basis van gesprekken met Marokkaanse ouders van de eerste generatie is naar voren gekomen dat de ouders over het algemeen vinden dat de echte opvoedingsmoeilijkheden pas beginnen vanaf de leeftijd van ongeveer twaalf jaar (Janssen, 1999). De meeste ouders vinden dat er met de jongens meer moeilijkheden zijn dan met de meisjes. Voor een groot deel hebben de Marokkaanse ouders moeilijkheden waar alle ouders mee te maken kunnen hebben (Janssen, 1999).

1.1.2.8.1 Opvoeden in de context van migratie en acculturatie

De opvoeding in Marokkaanse migrantengezinnen gebeurt in de context van het acculturatieproces. Acculturatie wordt omschreven als een proces van psychosociale aanpassing aan een verschillende culturele omgeving (Janssen, 1999). Dit proces is nauw verweven met het migratieproces. Door de migratie gaan personen over van het ene cultuurgebied naar een ander. Hierdoor treden er culturele veranderingen op, zowel op individueel als op sociaal niveau (Janssen, 1999). Het gezin combineert bepaalde etnische culturele opvoedingswaarden en –normen, attitudes en gedragingen met die van de dominante cultuur (Janssen, 1999). Deze acculturatie vindt niet plaats bij de gezinseenheid als geheel, maar ook bij elk gezinslid afzonderlijk. In de eerste plaats komen de ouders in contact met de andere cultuur, voornamelijk via hun werk, de kinderen via de school. Het acculturatieproces kan stress veroorzaken omwille van de grote verantwoordelijkheid voor de opvoeding van de kinderen (Janssen, 1999).

Migrantenouders komen dus terecht in een uitzonderlijke situatie met zeer specifieke omstandigheden om hun kinderen op te voeden. De ouders kunnen geconfronteerd worden met twee contradictoire opvoedingsdoelen. Enerzijds is de opvoeding gericht op een integratie in de dominante cultuur, anderzijds op het behoud van de traditionele waarden en normen, cultuur en taal. Zo worden de kinderen niet alleen geconfronteerd met een bicultureel opvoedingspatroon,

maar moeten zij ook beschermd worden tegen nefaste effecten van en leren omgaan met sociale stressoren zoals racisme, vooroordelen en discriminatie (Janssen, 1999).

Indien er sprake is van een discrepantie tussen het opvoedingsmodel thuis, vaak autoritair, en de meer democratisch gerichte stijl in de school kunnen er spanningen optreden in de ouder-kind relatie. Aan de ene kant worden deze spanningen veroorzaakt doordat de ouders binnen het gezin nog sterk vasthouden aan de traditionele waarden en normen, terwijl de kinderen zich al meer op het moderne waarden- en normensysteem van de Westerse samenleving richten (Janssen, 1999). De ouders moeten dus trachten een balans te vinden tussen tegengestelde en conflicterende verwachtingen vanuit hun omgeving en hun eigen wensen en behoeften. Om het probleem met de woorden van een Marokkaanse ouder zelf te formuleren: *“de opvoeding van de ouders hangt samen met wat zij geleerd hebben in hun eigen jeugd. Die opvoeding heeft zich in hun hoofd geworteld. En die opvoeding proberen ze nu in de Nederlandse omgeving toe te passen. Maar de Nederlandse omgeving verschilt heel erg van de Marokkaanse omgeving. Er zijn ouders die zich dat niet realiseren. Het islamitische gezin in Nederland leeft als een vreemde cirkel binnen andere cirkels die ver van haar afstaan wat betreft religie, tradities en gewoontes. Het gezin wordt verscheurd als gevolg van het ontbreken van een geschikte opvoedingsmethode. Onze kinderen worden hier niet alleen door ons, maar ook door de school en de straat opgevoed.”* (Janssen, 1999).

1.1.2.9 Islam en opvoeding

In de islam wordt de opvoeding ernstig genomen, aangezien ze aan de basis ligt van het vormen van goede moslims. De opvoeding moet ook verdere inwijding en kennis van de islam voor ogen hebben. De ouders vinden het dus heel belangrijk dat hun kinderen de islam blijven volgen (Timmermans et al. 2002). Het meedoen aan religieuze verplichtingen zoals bidden, moskeebezoek en vasten wordt algemeen geaccepteerd als zijnde belangrijk in de opvoeding (van der Hoek & Kret, 1992).

In het kader van de opvoeding is er een overlevering van de profeet die heeft gezegd dat men de opvoeding van kinderen van nul tot eenentwintig jaar grofweg in drie fasen kan verdelen: zeven jaren spelen, zeven jaren disciplineren en zeven jaren begeleiden (Andree & Bakker, 1997).

Volgens de traditie van de profeet Mohammed, moet men zijn kinderen vanaf zeven jaar het gebed laten oefenen. Vanaf ongeveer tien jaar worden zij geacht het gebed volgens de regels te verrichten. Pas als zij lichamelijk helemaal volgroeid zijn, rond het ingaan van de puberteit, moeten zij zich aan de plicht van het vasten houden (Andree en Bakker, 1997).

Verder is het in de islamitische opvoeding van belang kinderen goedheid, eerlijkheid en rechtvaardigheid bij te brengen, of eerder hun aangeboren kwaliteiten op dit punt te stimuleren en tot bloei te laten komen (Andree en Bakker, 1997).

1.2 Seksualiteit

1.2.1 Begripsomschrijving

'Seksualiteit is de benaming van een complex van gevoelens en handelingen die een mens kan ervaren of uitvoeren en die samenhangen met lichamelijke gevoelens met betrekking op een andere persoon. Sommigen gebruiken een engere definitie en zien seksualiteit als de begeerte naar geslachtsgemeenschap tussen mensen en de geslachtsgemeenschap zelf.' (Wikipedia, 2007).

Seksualiteit is onlosmakelijk verbonden met sociale en culturele normen en waarden. Het is ook in de Marokkaanse gemeenschappen levendig aanwezig. Ze worden vooral gedomineerd door impliciete codes zoals sociale controle en de hiermee samenhangende schaamte en schande.

1.2.2 Seksuele voorlichting

'Seksuele voorlichting is het overbrengen van informatie met betrekking tot de seksualiteit van de mens. Vaak wordt een voorkeur gegeven aan de algemenere term relationele en seksuele vorming, waarvan seksuele voorlichting een onderdeel is en waarbij naast informatieoverdracht ook een grote nadruk ligt op het aspect van de vorming.' (Wikipedia, 2007).

Uit de praktijk blijkt echter dat de meeste volwassenen van alle culturen wachten tot het kind vragen begint te stellen alvorens seksuele voorlichting te geven (Pels, 2003). Ook uit onderzoek van Vermeire (2005) blijkt dat sommige ouders een afwachtende houding aannemen. Ze wachten tot hun kinderen komen met vragen en proberen deze dan zo open mogelijk te behandelen (Vermeire, 2005). Toch zijn niet alleen de ouders aansprakelijk voor de stroeve houding inzake seksualiteit. Naarmate kinderen hun puberteit naderen, gaan zij gesprekken over seksualiteit met hun ouders uit de weg. Jongeren zien seksualiteit als een eigen terrein waar ouders niets te zoeken hebben (Pels, 2003).

Niettegenstaande de grotere openheid ten aanzien van seksualiteit in onze samenleving, blijft het voor ouders een enorme opgave om met kinderen over seksualiteit te praten. Hier speelt de discrepantie tussen de hedendaagse attitudes ten aanzien van seksualiteit en de waarden van vroeger een grote rol (Pels, 2003). De meeste ouders zijn opgegroeid in een omgeving waar seksualiteit een taboe was. De seksuele voorlichting gebeurde niet of werd gegeven in bedekte termen en beladen woorden. Deze context beïnvloedt hoe ouders nu zelf hun kinderen opvoeden. Hier vinden we twee groepen terug. Enerzijds willen sommige ouders het helemaal anders doen en tegenover de taboesfeer die ze vroeger ervaren hebben, plaatsen ze nu het belang van een open en positief klimaat. Anderzijds vormt de eigen opvoeding voor sommige ouders een belemmering en zorgt dit taboeklimaat voor heel wat schaamte (Vermeire, 2005).

Echter niet alle ouders vinden het moeilijk om het onderwerp seksualiteit aan te snijden. Uit onderzoek (Vermeire, 2005) blijkt dat vele ouders zelf het initiatief nemen en alledaagse of specifieke situaties aangrijpen om over seksualiteit en relaties te praten. Gebeurtenissen op school, thuis of bij vrienden, het ontdekken van een condoom of tampon, e.d. zijn voor deze ouders een aanleiding om met hun kinderen te praten over seksualiteit (Vermeire, 2005).

De relationele en seksuele opvoeding blijkt over het algemeen een 'moedersaangelegenheid' te zijn. Kinderen komen meestal met hun vragen naar hen. Wel is er onderling overleg tussen beide ouders (Vermeire, 2005).

1.2.3 Seksualiteit, cultuur en religie

Relationele en seksuele vorming is een grondrecht dat religieuze of culturele bezwaren overstijgt. Effectieve seksuele vorming draagt bij aan de ontwikkeling van de reproductieve en seksuele gezondheid waar jongeren recht op hebben. Het is echter minder vanzelfsprekend dat jongeren expliciete relationele en seksuele vorming krijgen (van Ginneken, Ohlrichs & van Dam, 2004). De wijze waarop relationele en seksuele vorming gebeurt, impliciet of expliciet, hangt onder meer samen met de religieuze achtergrond van de jongeren en zijn of haar omgeving (van Ginneken, Ohlrichs & van Dam, 2004).

Naamane-Guessous (1989) besluit uit haar onderzoek naar de seksualiteitsbeleving van vrouwen dat de meeste mensen religie en traditie door elkaar halen. Men vindt seksualiteit haram, verboden. Dat is het niet volgens Naamane-Guessous, maar alleen maakt de traditie dat ervan. De traditie wint het vaak van de godsdienst en de wet (Naamane-Guessous, 1989).

1.2.4 Seksualiteit en de Marokkaanse moslimgemeenschap

Uit onderzoek van Buitelaar (2006) naar seksualiteitsbeleving onder Marokkaanse moslimmannen in Nederland komt naar voren dat er drie varianten zijn van seksuele betekenisgeving. Elke betekenisgeving is gerelateerd aan een verschillende stijl van spreken over seksualiteit (Buitelaar, 2006).

In de eerste betekenisvariant wordt seksualiteit vooral in verband gebracht met de huwelijksrelatie en voortplanting. Deze groep was overigens zeer terughoudend in het beschrijven van de eigen seksbeoefening en relatievorming. Hun seksuele betekenisgeving staat in teken van schaamte of fatsoen, of beter gezegd hishma. De tweede variant van seksuele betekenisgeving benadrukt seksualiteit als liefde. Hier ligt de klemtoon op het respecteren van de vrouw als medemens. Deze groep, in tegenstelling tot de vorige, waren bereid seksualiteit openlijk te bespreken. Wel verzetten ze zich tegen een al te grote nieuwsgierigheid naar hun seksbeoefening. In de derde variant wordt seksualiteit geassocieerd met 'gekke' en staat de eigen lustbeleving centraal. Respondenten van deze groep gaven aan dat onder hun vrienden seksueel gedrag een centraal onderwerp van gesprek is. Er is hier vooral sprake van opscheppen over de eigen prestaties (Buitelaar, 2006).

Hoe men onder vrienden ook over seksualiteit spreekt, in familiekring rust op het onderwerp seksualiteit in ieder geval een taboe. Aangezien seksualiteit voor het huwelijk niet is toegestaan, zou er ook geen reden zijn om het te bespreken (Buitelaar, 2006).

Marokkaanse jongeren leren al vlug dat er over bepaalde onderwerpen, zoals seksualiteit, in bepaalde contexten niet gepraat mag worden. Omdat seks om redenen van fatsoen moeilijk

bespreekbaar is tussen ouders en kinderen, is seksuele opvoeding, zoals die nu in het Westen wordt opgevat, niet vanzelfsprekend (Timmermans et al., 2002). Marokkaanse ouders hebben schrik dat hun kinderen beïnvloed geraken door de grote tolerantie en ruimte voor seksueel gedrag, wat nogal kenmerkend is voor de Westerse samenleving. Die vrije seksuele moraal wordt niet door iedereen gewaardeerd. Vooral Marokkaanse ouders uit een traditioneel milieu ervaren dit openlijk seksuele vertoon als bedreigend, zonder zeden en respectloos. Zij vinden dat seksualiteit thuishoort in de sfeer van het heimelijke en verborgene (Werdmölder, 2005).

Maar dat moslims tegen seksuele opvoeding zijn, is een verkeerde opvatting. Ze zijn niet tegen seksuele voorlichting op zich, maar het is van belang de voorlichting te schetsen in een islamitische morele context. Seksuele voorlichting wordt hier als theoretisch aanzien in plaats van praktisch (van Bommel, 2003).

Toch blijkt uit onderzoek dat moslimjongeren vaak minder goed geïnformeerd zijn op het gebied van seksualiteit en dat de kennis, de houding en het seksuele gedrag van deze jongeren op verschillende vlakken verschilt met deze van hun niet-moslim leeftijdsgenoten (Lodewijckx & Hendrickx, 1998). Een verklaring hiervoor kan zijn dat moslimjongeren vaak geen seksuele voorlichting krijgen van de ouders (Lodewijckx & Hendrickx, 1998). In het Marokkaanse gezin is praten over seksualiteit in huiselijke kring immers taboe (Pels, 2003). Er wordt uitsluitend op negatieve wijze voorgelicht: er wordt alleen verboden. 'Geef je niet aan een man, want je verliest je eer. Als je je benen spreidt, kan je maagdenvlies scheuren. Zit niet op de grond, je kunt je vruchtbaarheid kwijtraken. Spring niet, want daardoor bederf je het bloed van het maagdenvlies.' (Naamane-Guessous, 1989).

Het is belangrijk hier een onderscheid te maken tussen cultuur en godsdienst. De negatieve houding ten opzichte van seksualiteit is eerder te wijten aan de culturele opvoeding van de ouders, niet aan hun godsdienst. Zowel schaamte als het niet weten hoe er met hun kind over te praten, spelen een rol. Ook wordt seksuele voorlichting als irrelevant aanzien, omdat seks pas tijdens het huwelijk mogelijk is (Lodewijckx & Hendrickx, 1998). Seksuele voorlichting wordt hier verward met seksuele vrijheid. Het geven van instructies betreffende seksualiteit worden weergegeven als verboden en negatieve adviezen (Janssen, 2004).

Het onbespreekbaar laten van seksualiteit is niet enkel te wijten aan de ouders. Veel jongeren wensen zelf ook niet te praten over seksualiteit uit schaamte en respect voor hun ouders (Lodewijckx & Hendrickx, 1998). Ook blijkt dat moslimjongeren de onderwerpen relaties en seksualiteit niet ter sprake brengen om achterdocht te vermijden (Gettemans, 2007).

Toch betekent dit alles niet dat Marokkaanse kinderen niet worden geïnformeerd. De manier van communiceren is echter impliciet, in vergelijking met de expliciete communicatiestijl bij autochtone gezinnen (Wienese, 1997).

Uit onderzoek blijkt dat vele Marokkaanse ouders hun kinderen wel voorlichting willen geven, maar dat ze bang zijn dat hun kinderen gaan experimenteren wanneer ze alles weten over seksualiteit en dat ze ook met anderen over seksualiteit zouden praten. Dat zou dan weer de eer van de familie kunnen schaden (Heemelaar, 2000). Maar jongeren informeren over seks wil niet zeggen dat

jongeren gestimuleerd worden om seksueel actief te worden. Vaak durven ouders het gesprek zelfs niet te beginnen met hun kinderen. Vele moeders weten niet hoe ze het moeten aanpakken en voelen zichzelf er te onzeker voor. Ze kunnen technisch niet zo goed uitleggen of weten de juiste benaming van de geslachtsdelen niet. Spreken over seksualiteit is dus zeker geen gewoonte binnen de Marokkaanse samenleving (Lodewijckx & Hendrickx, 1998).

Echter niet alle moslims reppen liever geen woord over seksueel genot. Er zijn ook moslims die zich daar wel druk over maken en voorlichting geven over de positieve houding van de islamitische doctrine ten aanzien van seksualiteit (Buitelaar, 2006).

1.2.5 Het belang van maagdelijkheid

Binnen de islam wordt seks als iets natuurlijk gezien, zolang het plaatsvindt binnen het huwelijk. Het verbod op voorhuwelijkse geslachtsgemeenschap geldt voor beide seksen, maar in de praktijk zijn het vooral de meisjes die de regels strikt moeten naleven. In dit opzicht is er sprake van een dubbele seksuele moraal, waar de meisjes zich dienen te houden aan strenge seksuele normen van maagdelijkheid en terughoudendheid, terwijl jongens veel vrijer zijn op seksueel vlak (Lodewijckx & Hendrickx, 1998). Deze eenzijdige aandacht voor de kuisheid van vrouwen komt dus niet voort uit de islamitische voorschriften op zich, maar is te wijten aan de ongelijke machtsrelaties tussen mannen en vrouwen in de meeste moslimculturen (Buitelaar, 2006).

Kuisgedrag houdt in dat meisjes in kleding en gedrag elke verwijzing naar seksualiteit vermijden in bijzin van mannelijke familieleden en dat ze zo min mogelijk omgang hebben met jongens of mannen buiten de familie (Buitelaar, 2006).

Het leven van meisjes staat dus in het teken van het behoud van de maagdelijkheid. Hoewel er met de ouders niet of nauwelijks over seksualiteit wordt gepraat, krijgen meisjes van jongs af aan boodschappen van hun moeder en van andere familieleden dat zij hun maagdelijkheid moeten bewaren. De meisjes hechten hier veel belang aan. Ze willen dan ook hun ouders van enige schande besparen. De familie van het meisje wordt immers met de vinger gewezen, want zij hadden over het meisje moeten waken en het is hun schuld dat zij geen maagd meer is (Lodewijckx & Hendrickx, 1998).

Aan het maagdenvlies wordt een zodanige grote waarde gehecht dat men blind is voor de menselijke en maatschappelijke catastrofes die het gevolg zijn van deze obsessie. 'Een meisje met een gebroken maagdenvlies is als een gebruikt voorwerp' wordt vaak tegen een moslimmeisje gezegd. Zo'n meisje vindt geen huwelijkspartner meer en is gedoemd voor de rest van haar leven in haar ouderlijk huis te blijven (Hirsi Ali, 2003). Omdat haar ontmaagding buiten het huwelijk heeft plaatsgevonden, heeft ze bovendien haar familie onteerd. Voortaan zullen andere families over hen roddelen. Ze zullen zeggen dat die familie bekend staat om haar losse vrouwen die zich zomaar weggeven. Het meisje wordt dan ook gestraft door haar familie, een straf die varieert van een scheldpartij tot uitstoting of opsluiting, zelfs tot een gedwongen huwelijk met de man die

verantwoordelijk is voor de ontmaagding of met een vreemde die zo genereus is dat hij bereid is de 'schaamte' van de familie toe te dekken (Hirsi Ali, 2003).

Om dit alles te voorkomen doen moslimfamilies er alles aan om ervoor te zorgen dat het maagdevlies van hun dochters voor het huwelijk ongeschonden blijft. Vanaf haar puberteit worden er allerlei strategieën ontwikkeld om haar maagdelijkheid te beschermen, zoals een strikte scheiding van de seksen, het zo snel mogelijk uithuwelijken van het meisje, haar onwetend houden over seksualiteit, haar allerhande waarschuwingen geven en haar verbodsbepalingen opleggen in relatie tot jongens (Lodewijckx & Hendrickx, 1998).

Islamitische meisjes die zich niet houden aan het verbod op voorhuwelijkse seks worden door jongens geminacht. Ondanks het ook voor de jongens verboden is om voorhuwelijkse geslachtsgemeenschap te hebben, hechten zij hier weinig belang aan. De belangrijkste reden om geen maagd te blijven, is dat er geen enkel fysiek bewijs kan gegeven worden van het niet meer maagd zijn en de onweerstaanbaarheid van de lust. Bovendien denken ze dat ze scheef bekeken zouden worden als ze niet seksueel actief zijn en dat anderen zouden denken dat er iets mis is met hen. Het voorhuwelijkse seksuele gedrag van jongens verschilt dus duidelijk van dat van meisjes (Lodewijckx en Hendrickx, 1998). Ze vertellen thuis niet dat ze een vriendin hebben, omdat zoiets verboden is. Zij hebben schrik dat hun ouders hun vrijheid zullen inperken. Sommige ouders zijn wel op de hoogte van het seksuele gedrag van hun zoon, maar doen alsof hun neus bloedt (Lodewijckx & Hendrickx, 1998).

1.2.6 Islam en seksualiteit

Velen denken nog steeds, onterecht, dat seksualiteit een begrip is dat niet in de islam voorkomt. Dit komt doordat seksualiteit voor vele moslims taboe is. Binnen de islam is seksualiteit echter belangrijk en geaccepteerd. De islam is in bepaalde opzichten seksueel toleranter dan het katholicisme en strenger in andere. De islam kent een grote waarde toe aan het genieten van seks, maar dan steeds binnen het huwelijk. De seksualiteit wordt dus niet negatief gezien, maar eerder positief en zelfbevestigend (Jansen, 1997). Er kan onder enkel mannen of enkel vrouwen betrekkelijk vrij gepraat worden over seksualiteit. Praten over seks onder een gemengd gezelschap van mannen en vrouwen wordt in de islam als een gruwel gezien en is verboden (van Bommel, 2003).

Seksualiteit wordt binnen de islam gestimuleerd, omdat deze drie belangrijke functies heeft. Allereerst maakt ze het de mens mogelijk zich voort te planten. Een bevredigende seksuele relatie wordt dan ook als belangrijk aanzien voor een goed huwelijk. Juist omdat seksualiteit één van de fysieke basisbehoeften is, is het ontbreken van seksuele voldoening zowel voor de man als voor de vrouw een geldige reden om te scheiden (Bogaert, 2004). Geslachtsgemeenschap hoeft echter niet noodzakelijk gericht te zijn op de voortplanting, maar is ook toegestaan voor het genot op zich. De Koran verheerlijkt seksueel genot als de noodzakelijke veraangenaming van het leven van de gelovige. Seksuele onthouding is dan ook sterk af te raden. Ten slotte is seksuele bevrediging een voorsmaakje van wat de goede gelovigen te wachten staat in het paradijs (van Bommel,

2003).

De islam is zeker geen lustvijandige religie en raadt de gelovige juist zinnelijk genot aan, op voorwaarde dat dit binnen een wettig kader plaatsvindt (van Bommel, 2003).

De Koran leert dus dat seks een bron van plezier en genot kan zijn. Maar er is een grote 'mits' verbonden aan de positieve waardering van seks. De islamitische normen met betrekking tot seksualiteit zijn strikt: het is alleen toegestaan binnen het huwelijk. Seksuele gemeenschap buiten het huwelijk wordt niet toegestaan. Voor gehuwde vrouwen geldt dat zij zelfbeheersing dienen te tonen ten aanzien van andere mannen dan hun echtgenoot. Voor ongehuwde vrouwen geldt dat zij zich moeten onthouden van seks, voor hen staat maagdelijkheid centraal. Dit wordt duidelijk door volgend vers: 'En zij die geen manier vinden om te trouwen moeten kuis onthouding oefenen totdat God hen door Zijn goedgunstigheid rijk maakt.' Seks buiten het huwelijk wordt als een gruwel gezien: 'En jullie mogen geen ontucht benaderen. Dat is iets gruwelijks en een slechte manier van doen.' Alles wat met buitenechtelijke seks te maken heeft, wordt gezien als verboden, haram (Buitelaar, 2006). Buitenhuwelijkse seks kan immers gemakkelijk leiden tot fitna, ofwel chaos en wanorde (Werdmölder, 2005).

Het onderwerp seksualiteit blijft echter voor veel moslims taboe. De communicatie over seks tussen ouders en kinderen is erg beperkt. Echter Abdulwahid van Bommel (2003) wijst erop dat de profeet Mohammed volgens de islamitische bronnen heel open was over seks en dat moslims hem als voorbeeld moeten nemen (van Bommel, 2003). Ondanks de verwijzingen in het heilige boek, blijft seksualiteit nog steeds een 'taboe' in de moslimwereld en dit ook bij de moslimjongeren (Oomens, 2003).

Religie oefent een grote invloed uit op seksualiteit. Dit is al gebleken uit verscheidene onderzoeken waarin streng religieuze mensen werden vergeleken met minder strenge gelovigen. Deze onderzoeken hebben tot enkele conclusies geleid waaruit blijkt dat de religie een sterk bepalende factor is wanneer het gaat over seksualiteit. Zo bepaalt de religie het moment waarop mensen hun eerste seksuele contact hebben, maar ook welke anticonceptiemethode zal worden gehanteerd. Daarnaast beïnvloedt de religie de seksuele handelingen die men uitprobeert, net als het al dan niet uiten van de seksuele geaardheid (van Ginneken, Ohlrichs & van Dam, 2004).

Ondanks de grote tolerantie betreffende seksualiteit in de islam, worden in de Koran enkele verboden en geboden gegeven wat betreft de seksuele daad. De profeet heeft gezegd: 'Vervloekt is degene die zijn vrouw in haar anus benadert.' en 'Degene die geslachtsgemeenschap met een ongestelde vrouw heeft, die heeft niet geloofd in wat aan Mohammed is geopenbaard.' (van Bommel, 2003).

Na de seksuele gemeenschap moeten moslims de rituele reiniging uitvoeren. Deze is vereist na elke seksuele daad. Seksualiteit kan hierdoor weer met onreinheid geassocieerd worden (Buitelaar, 2006).

1.2.7 Informatiekanalen van Marokkaanse moslimjongeren

Er zijn enkele verschillen tussen de Marokkaanse meisjes en Marokkaanse jongens wat betreft de informatiebronnen. Daarom zal ik ze hieronder apart bespreken.

1.2.7.1 Marokkaanse moslimmeisjes

Gettemans (2007) voerde een onderzoek uit naar de informatiebehoeften en -noden met betrekking tot relationele en seksuele vorming bij Nederlandstalige islamitische allochtone jongeren. Hieruit blijkt dat meisjes hun kennis over seksualiteit halen uit verschillende bronnen, voornamelijk de school, peers, ervaring en media (Gettemans, 2007).

1.2.7.1.1 Peers

Uit onderzoek blijkt dat Marokkaanse meisjes de peers aangeven als een belangrijke informatiebron. Hier kunnen we twee groepen terugvinden. Er zijn meisjes die, wanneer zij met een persoonlijke vraag zitten, terecht kunnen bij hun vriendinnen. De communicatie tussen de peers verloopt vrij vlot en gaat meestal over verliefdheid, de eerste keer, enzovoort. Wanneer de vragen echter specifiek over seksualiteit handelen, dan gaan deze meisjes meestal enkel te rade bij hun Belgische vriendinnen. De tweede groep van meisjes kunnen echter niet terecht bij hun vriendinnen met vragen en/of problemen rond relaties en seksualiteit. De communicatie betreffende deze onderwerpen blijft bij hen dan ook vaak oppervlakkig en lacherig (Gettemans, 2007).

Ook uit onderzoek door Klai (2005) blijkt dat islamitische jongeren hun informatie over relaties en seksualiteit in de eerste plaats halen buiten het gezin. Hierbij zijn vrienden en klasgenoten een belangrijk aandeel (Klai, 2005).

De leeftijdsgenoten worden niet gezien als experts ten aanzien van de traditionele voorlichting, maar ze worden eerder gezien als informanten rond de seksualiteitsbeleving. Het gaat hier meer over de praktische kant van het seksuele gedrag (Pels, 2003).

1.2.7.1.2 Het gezin

Uit onderzoek is gebleken (Danz & Vogels, 1994) dat Marokkaanse moslimmeisjes bijna niet in het gezin terecht kunnen met hun vragen rond relaties en seksualiteit. In het gezin wordt er nauwelijks over seksualiteit gesproken. Sommige meisjes werden wel ingelicht door hun moeder bij hun eerste menstruatie, maar dit was eerder miniem. Andere meisjes durfden bij hun eerste menstruatie niet bij hun moeder om raad of uitleg vragen. Sommige meisjes denken dat zij terecht kunnen bij hun moeder wanneer zij met een concrete vraag over relaties en seksualiteit zitten. Dit moet dan echter wel steeds gaan om vragen die een praktiserende moslim mag stellen. Vragen over seks buiten het huwelijk is ondenkbaar. Andere meisjes zeggen echter nooit terecht te kunnen bij hun moeder. Met de vader wordt al helemaal niet over seksualiteit gesproken (Gettemans, 2007).

Ook bij broers of zussen kunnen de moslimmeisjes niet terecht met hun vragen of problemen. Sommigen hadden graag gecommuniceerd met hun oudere zussen over relaties en seksualiteit, maar toch gebeurt dit niet. De oorzaak hiervan ligt waarschijnlijk aan het schaamtegevoel om erover te beginnen of omdat de zussen er niet voor open staan (Gettemans, 2007).

Dit wordt echter tegengesproken door een onderzoek van Wienese (1997). Hieruit blijkt dat Marokkaanse meisjes hun vragen vaak stellen aan oudere zussen. Ook kijken ze soms samen met de zus naar een seksfilm, maar dit zeker nooit met medeweten van de ouders daar het verboden is (Wienese, 1997).

Marokkaanse meisjes gaan soms ook te rade bij andere vrouwelijke familieleden, zoals nichten of tantes. De informatie die ze bij deze familieleden krijgen, draait meestal om het maagdelijkheidsideaal (Wienese, 1997).

De meisjes zijn er zich wel van bewust dat ze op impliciete wijze werden en worden voorgelicht. Zij weten wat van hen wordt verwacht en welke waarden en normen zij moeten volgen. De meisjes zijn dit te weten gekomen door onder andere het strenger worden van de ouders naarmate ze puber werden. Geen enkel meisje wist te vertellen op welke manier ze op de hoogte was gebracht over het maagdelijkheidsideaal, maar ze wisten allemaal heel goed wat van hen werd verwacht (Gettemans, 2007).

1.2.7.1.3 School

Uit onderzoek van Timmermans et al. (2002) blijkt dat vele Marokkaanse ouders van mening zijn dat er in het Belgisch onderwijs een te vrije seksuele moraal heerst (Van Bommel, 2003). De meisjes geven echter aan dat ze de seksuele voorlichting op school heel nuttig vinden (Wienese, 1997). Ze geven de school zelfs aan als een van de belangrijkste informatiebronnen. Ze menen te stellen dat ze zonder de informatie die ze op school hebben verkregen, enorm weinig kennis over relaties en seksualiteit zouden hebben. Ze verkiezen voorlichting in gescheiden klassen, omdat zij de jongens vaak een storende factor vinden bij deze lessen (Danz & Vogels, 1994).

Uit onderzoek door van Ginneken, Ohlrichs en van Dam (2004) blijkt dat moslimjongeren zich ongemakkelijk voelen bij het expliciete taalgebruik dat men hanteert op school tijdens de seksuele vorming. Ze wensen dan ook dat de taal minder expliciet is. De belangrijkste onderwerpen zouden volgens hen afgestemd moeten worden op islamitische leerlingen (van Ginneken, Ohlrichs & van Dam, 2004).

De school vervult een belangrijke functie in verband met de traditionele items zoals hygiëne, voortplanting en theoretische kennis rond voorbehoedsmiddelen. Een kritiekpunt hierop is dat in de school er teveel wordt ingegaan op de theorie en te weinig wordt uitgewijd over het gevoelsaspect (Gettemans, 2007).

1.2.7.1.4 Media

Uit onderzoek blijkt dat de media een minder belangrijke rol speelt in de kennis die allochtone meisjes hebben vergaard. Zij ontvangen wel beelden die op de televisie verschijnen, maar ze spreken hier niet echt van kennisverwerving. Op internet wordt er heel weinig naar informatie gezocht. Enkel wanneer ze met een specifieke vraag zitten en het antwoord op die vraag niet vinden bij hun vriendinnen, zullen ze het internet raadplegen. Als het over de media gaat, blijken vooral tijdschriften een belangrijke bron van informatie te zijn. Ze lezen vooral rubrieken met vragen door de lezers die beantwoord worden door professionals (Gettemans, 2007).

1.2.7.2 Marokkaanse moslimjongens

Voor de jongens zijn de belangrijkste informatiebronnen betreffende seksualiteit de peers, school, ervaring en media. Ouders werden nooit aangegeven als zijnde een informatiebron (Gettemans, 2007).

1.2.7.2.1 Peers

De Marokkaanse jongens praten vooral met vrienden over seksualiteit. De communicatie met deze peers is echter geen kennisoverdracht. De gesprekken blijven eerder aan de oppervlakte en zijn niet serieus. Sommigen hebben zelfs angst om een serieus gesprek aan te knopen of een vraag te stellen aan vrienden. Andere islamitische jongens kunnen dan wel weer terecht bij een vriendin voor een serieus gesprek (Gettemans, 2007).

1.2.7.2.2 Het gezin

Uit onderzoek van Gettemans (2007) blijkt dat geen enkele moslimjongen zijn ouders vermeldde als zijnde een informatiebron van seksualiteit, zeker niet de moeder, amper de vader. Praten over seksualiteit met de ouders is volgens hen een taboe. Ook schaamte speelt hierbij een belangrijke rol. De meeste jongens zijn zich echter heel goed bewust van wat mag en niet mag van hun ouders, maar ze weten niet op welke manier zij dit zijn te weten gekomen (Gettemans, 2007).

Met de broers of zussen wordt er niet over gesproken in het gezin. Dit omdat ze vaak jonger zijn of uit respect voor elkaar. Ook de angst en schaamte spelen hierbij alweer een rol (Gettemans, 2007).

1.2.7.2.3 School

Moslimjongens geven de school aan als zijnde de bron van echte informatie. Dit is de plaats waar zij de basis van relationele en seksuele vorming krijgen. Ze zijn relatief tevreden over de informatie die ze op school kregen. Wel melden enkelen dat er veel te snel over de voorlichting is gegaan en dat de voorlichting op regelmatigere basis moet gebeuren (Lodewijckx & Hendrickx, 1998).

1.2.7.2.4 Media

Jongens zouden in het algemeen minder terecht kunnen bij hun ouders over thema's die handelen over seksualiteit dan meisjes en zijn meer aangewezen op de media (Frans, 2000). Sommige jongens gaan naar de bibliotheek boeken ontlenuen die gaan over islam en seksualiteit (Frans, 2000). Uit onderzoek blijkt dat het internet ook een bron is waar ze zaken gaan opzoeken, maar dat zal nooit uit zichzelf gebeuren, maar eerder in opdracht van de school bijvoorbeeld (Gettemans, 2007).

1.2.7.2.5 Eigen ervaring

Uit onderzoek blijkt dat moslimjongens ook kennis over seksualiteit opdoen op basis van de eigen ervaring. Bepaalde zaken over relaties en seksualiteit komen ze te weten door ondervinding (Gettemans, 2007).

1.2.8 Informatiebehoeften

Door het tekort aan seksuele voorlichting wordt er een gebrekkige kennis van de anatomie en de fysiologie van het lichaam bij islamitische meisjes vastgesteld. Ook zijn ze onvoldoende ingelicht over hun eerste menstruatie, waardoor ze er vaak mee worden overvallen. Ze zitten met veel vragen over de menstruatie, het maagdenvlies en het functioneren van het lichaam (Hendrickx & Lodewijckx, 1998).

Aangezien meisjes pas seksuele betrekkingen hebben tijdens de eerste huwelijksnacht is informatie over anticonceptie evenmin relevant voor de meeste meisjes. De meeste meisjes en jongens weten af van het bestaan van de pil en het condoom via school of tv, maar kennen nauwelijks andere voorbehoedsmiddelen (Lodewijckx & Hendrickx, 1998).

Volgens onderzoek door Danz en Vogels (1994) zijn moslimjongeren ook zeer onzeker over de manier waarop ze seksueel overdraagbare ziektes kunnen voorkomen. Hun kennis over deze ziektes is minimaal, dit is echter ook zo bij de autochtone jongeren (Danz & Vogels, 1994). Alle meisjes en jongens hebben wel eens over aids gehoord via de school, tv of pers, maar de informatie is dikwijls onvolledig en zelfs foutief. Met de kennis van soa is het nog veel erger gesteld (Lodewijckx & Hendrickx, 1998).

Wienese (1997) stelt dat Marokkaanse moslimmeisjes nood hebben aan informatie rond rituele reiniging, geboden en verboden tijdens de menstruatie, rechten en plichten van vrouwen en mannen op seksueel gebied binnen de islam en de gevolgen bij neef/nichthuwelijken.

1.2.9 Behoeft informatiekanalen

Uit onderzoek door Wienese (1997) komt naar voren dat moslimmeisjes het aangenaam zouden vinden als er voorlichtingsmateriaal zou zijn waarin moslimmeisjes, vrouwen en artsen een rol spelen en waarbij er voorlichting wordt gegeven over de regels van de islam met betrekking tot

seksualiteit. Ook zou er gebruik gemaakt moeten worden van materialen waarbij er aan de culturele achtergrond van islamitische jongeren recht wordt gedaan (Danz & Vogels, 1994).

Moslimmeisjes vinden het heel belangrijk dat de seksuele vorming door een vrouw wordt gegeven en in gescheiden klassen. De aanwezigheid van jongens zou als storend ervaren worden (Wienese, 1997).

Naar aanleiding van het onderzoek door Danz en Vogels (1994) werd een voorstel gedaan tot telefonische informatie. Jongeren die niet meer naar school gaan, kunnen hier dan naartoe bellen. Zo'n telefonische dienst zou een taboedoorbrekende functie hebben, vooral dan voor moslimmeisjes (Wienese, 1997).

2.1 Probleemstelling

Tijdens het literatuuronderzoek wordt er opgemerkt dat er veel literatuur ter beschikking is betreffende opvoeding, en meer specifiek de seksuele opvoeding, van kinderen. Wel blijkt dat weinig literatuur de opvoeding binnen het Marokkaanse moslimgezin belicht. Bij de start van dit onderzoek waren er enkele vooronderstellingen aanwezig. Seksualiteit is een aspect van het leven dat ook sterk aanwezig is binnen de Marokkaanse moslimgemeenschap. Wel is gebleken dat seksualiteit er in een taboesfeer vertoeft. Het wordt minder expliciet besproken dan binnen de Westerse gemeenschap. Sensoa ervaart dan ook een gebrek aan informatie over de onzekerheden, moeilijkheden en vragen waarmee Marokkaanse moslimmoeders te kampen krijgen bij de seksuele opvoeding van hun kinderen. De organisatie wil hier meer kennis over om zo ondersteuningsmiddelen specifiek voor Marokkaanse moslimmoeders te kunnen voorzien.

2.2 Doelstelling

Het doel van dit onderzoek is om in eerste instantie een algemeen beeld te krijgen over hoe opvoeding, en specifiek de seksuele opvoeding, verloopt binnen het Marokkaanse moslimgezin. Vervolgens zal er worden nagegaan met welke onzekerheden, moeilijkheden en vragen de moeders te maken krijgen betreffende de seksualiteit van haar kinderen. Indien deze gekend zijn, zal dit aan Sensoa worden doorgegeven zodat zij in de toekomst verscheidene ondersteuningsmiddelen, specifiek aan deze doelgroep, kan aanbieden.

2.3 Onderzoekmethodologie

Het onderzoek betreft een kwalitatief onderzoek. Kwalitatief onderzoek wordt gedefinieerd als volgt: 'Kwalitatief onderzoek is empirisch onderzoek waarbij het verzamelen van gegevens opzettelijk minder voorgestructureerd is en de analyse van gegevens niet kwantificerend is en meer gericht op de inhoudelijke betekenis van taal.' (Wester, 2004). Aangezien onze interesse uitgaat naar de beleving van Marokkaanse moeders betreffende de seksualiteit van hun kinderen en de hierbij ervaren moeilijkheden zijn individuele interviewgesprekken de meest aangewezen methodologie.

2.3.1 Onderzoeksinstrument

Voor het bekomen van de data werd er gekozen voor een diepte-interview. Het interview is de aangewezen methode om informatie te verkrijgen over attitudes, gevoelens, gedachten, etc. (Baarda & De Goede, 2001). Tijdens de interviewgesprekken werd gebruik gemaakt van een

zelfgeconstrueerde vragenlijst (zie bijlage 1). Deze vragenlijst is gebaseerd op een bestaande topiclijst van Sensoa. De bevraging omvat vier hoofdtopics met een totaal aan tien vragen waarvan een aantal uit verscheidene subitems bestaan. Het betreft voornamelijk onderwerpen met een open antwoordcategorie. De hoofdtopics zijn opvoeding, situationele onzekerheden, informatiebronnen en islam. Binnen de topic opvoeding wordt er gepeild naar opvoeding in het algemeen en meer specifiek seksuele opvoeding. Er wordt gevraagd welke waarden en normen de Marokkaanse moslimmoeders willen meegeven aan hun kinderen en of hier een onderscheid wordt gemaakt tussen jongens en meisjes. Vervolgens wordt er dieper ingegaan op seksualiteit. Ook hier wordt er gevraagd wat de moeders de kinderen willen leren op het gebied van seksualiteit en of dit al dan niet verschillend is voor jongens en meisjes. Vervolgens wordt de communicatie betreffende seksualiteit uitgebreid bevestigd. Het volgende topic betreffen situationele onzekerheden. Hier worden er situaties bevestigd waarin de moeders betrokken waren bij de seksuele ontwikkeling van hun kinderen en waarbij ze moeilijkheden of onzekerheden ondervonden. Vervolgens wordt bevestigd met wie ze deze moeilijkheden bespreken. De volgende topic behandelt verscheidene informatiebronnen die beschikbaar zijn voor de jongeren. De school, de media, leeftijdsgenoten en vrienden komen aan bod. Ten slotte wordt de islam betrokken. Er wordt gevraagd welke islamitische principes de moeders betrekken bij de seksuele opvoeding van hun kinderen.

2.4 Procedure interviews

2.4.1 Locatie

De interviews werden afgenomen bij de respondenten thuis. Dit om de respondenten zo weinig mogelijk ongemak te bezorgen. 9 gesprekken vonden plaats in Limburg, 1 gesprek in Antwerpen. De gesprekken vonden zowel plaats tijdens de ochtend, namiddag of avond afhankelijk van het al dan niet aanwezig zijn van de kinderen, echtgenoot of familie.

2.4.2 Tijdsduur

De interviews duurden maximum 30 minuten.

2.4.3 Verloop

Alle interviews werden gestart met een toelichting over het doel van het onderzoek. Vervolgens werd de toelating gevraagd voor de opname van het gesprek met een dictafoon. Daarbij werd de anonimiteit en de vertrouwelijkheid van de gegevens verzekerd. Op die manier werd getracht om een voldoende veilige omgeving te creëren om het praten over persoonlijke en intieme aangelegenheden te faciliteren. Vervolgens werd er aan de deelnemer een korte voorstelling gevraagd. Dit om enkele specifieke gegevens over de respondent te weten te komen, zoals leeftijd, opleiding, het aantal kinderen, het geslacht en de leeftijd van de kinderen. Indien de respondent

nog vragen of bemerkingen had over het onderzoek, werden deze eerst beantwoord. Vervolgens werd er van start gegaan met de specifieke topics via de topiclijst.

Na elk gesprek werd de opname volledig uitgetypt. Het interview gebeurde niet volledig gestructureerd. Er werd ingespeeld op de antwoorden die de respondenten gaven om zo tot een zinvol dieptegesprek te komen.

2.4.4 Opname

Een volledige registratie van het gesprek is belangrijk voor de betrouwbaarheid en voor de analyse (Billiet & Waage, 2003). Daarom werden alle interviews opgenomen met een digitale dictafoon. Dit slechts na toestemming van de respondenten.

2.5 Onderzoekspopulatie

2.5.1 Rekrutering

Voor het afbakenen van de deelnemersgroep werden verschillende criteria opgesteld. Deze criteria waren:

- Marokkaanse moslimmoeder
Aangezien uit de literatuurstudie is gebleken dat de opvoeding van de kinderen als taak bij uitstek geldt voor de moeders en dat moeders, in vergelijking met vaders, meer bereid zijn tot deelname aan onderzoek, werden moeders voor dit onderzoek gekozen als onderzoekspopulatie.
- Tweede generatie
Tot de tweede generatie behoren de Marokkaanse moeders die in België geboren zijn. We hebben voor deze groep gekozen voor de reden dat zij, in vergelijking met de eerste generatie geboren in Marokko, geboren zijn in België en zo de directe invloed vanuit de Marokkaanse cultuur geminimaliseerd is.
- Geboren in België
Zie reden tweede generatie
- Samen/getrouwd met een Marokkaanse moslimman
Deze criteria werd opgesteld om te voorkomen dat er een gemengde cultuur en dus gemengde invloeden in het gezin aanwezig zijn.
- Tenminste één kind tussen de leeftijd van 12-20 jaar
Deze leeftijd werd als criteria gebruikt voor de reden dat hier de seksuele ontwikkeling tot uiting komt.
- Beide ouders van de mama zijn in Marokko geboren
Het vinden van Marokkaanse moeders behorende tot de tweede generatie waarvan ook de ouders in België geboren zijn is praktisch onhaalbaar. Daarom werd voor de criteria gekozen dat de ouders in Marokko geboren zijn.

Eens deze criteria samengesteld waren, werd er op zoek gegaan naar mogelijke deelnemers. Hiervoor werden er verscheidene organisaties gecontacteerd zoals Steunpunt Algemeen Welzijnswerk, Federatie van Marokkaanse Verenigingen, de 8 (Antwerps Minderhedencentrum) en het Centrum Algemeen Welzijnswerk. Omdat er hier geen of negatief respons op kwam, werd er besloten om een vrije secundaire school, de Handelsschool te Hasselt, te contacteren. Na een gesprek met de directeur was er de toelating om de Marokkaanse leerlingen persoonlijk aan te spreken en hen in te schakelen voor het bekomen van de onderzoekspopulatie.

2.5.2 Respondenten

De onderzoekspopulatie bestaat uit tien Marokkaanse moslimmoeders tussen een leeftijd van 35 en 45 jaar met kinderen tussen de leeftijd van 12 en 20 jaar. De respondenten kwamen voornamelijk uit Limburg. Na 10 interviews werd er een gedeeltelijke saturatie vastgesteld. Na deze tien interviews werd het zoeken naar deelnemers stopgezet, omdat het namelijk erg moeilijk was om bereidwillige deelnemers te vinden.

Alle interviews werden in de Nederlandse taal afgelegd. Om de anonimiteit van de respondenten te garanderen, werd er bij het uittypen van de interviews een code toegekend aan elke deelnemer.

Onderstaande tabel biedt een overzicht van de onderzoekspopulatie met enkele gegevens van de moeders, namelijk de leeftijd, opleiding, het aantal kinderen, het geslacht en de leeftijd van de kinderen.

Tabel: onderzoekspopulatie

	<u>Leeftijd moeder</u>	<u>Opleiding moeder</u>	<u>Aantal kinderen</u>	<u>Geslacht kinderen</u>	<u>Leeftijd kinderen</u>
R1	38 j.	Geen/ Huisvrouw	2	J – M	5 j. – 13 j.
R2	39 j.	Verpleegster	2	J - M	10 j. – 15 j.
R3	35 j.	Geen/ Kassierster	1	M	12 j.
R4	41 j.	Geen/ Huisvrouw	3	J – M – J	7 j. – 10j. – 15 j.
R5	35 j.	Geen/ Poetsvrouw	2	M – J	11 j. – 13 j.
R6	38 j.	Geen/ Huisvrouw	4	M – J – J – M	5j. – 8j. – 11j. – 14 j.
R7	36 j.	Kleuterlerares	1	M	13 j.
R8	42 j.	Geen/ Huisvrouw	3	J – M – J	7 j. – 10j. – 15 j.
R9	45 j.	Geen/ Huisvrouw	4	M	28 j. – 26 j. – 24 j. – 18 j.
R10	40 j.	Huisvrouw	3	M – J – M	16 j. – 13 j. – 9 j.

2.6 Verwerking van de gegevens

De afgenomen interviews werden allemaal letterlijk uitgetypt. Hiervoor werd het computerprogramma Word gebruikt. Voor de analyse van de interviewgesprekken werd geopteerd voor een horizontale analyse. Hierbij wordt er een samenvatting gemaakt van de opvattingen en de ervaringen van de deelnemers uit alle gesprekken (Baarda & De Goede, 2005). Uit de schriftelijke verslagen van de gesprekken werd daarvoor eerst alle niet-relevante informatie geschrapt. Eens de relevante tekst geselecteerd, werden de verslagen een aantal keer doorgenomen. Tenslotte werden de ervaringen van de deelnemers volgens onderscheiden thema's samengevat en geïllustreerd met citaten uit de gesprekken.

In dit hoofdstuk zal een bespreking gegeven worden van de resultaten van het onderzoek. Eerst gaan we concreet na wat er uit de interviews is gebleken over opvoeding in het algemeen en meer specifiek over de seksuele opvoeding binnen het Marokkaanse moslimgezin. Hier wordt er gekeken of er verschillen zijn tussen jongens en meisjes. Vervolgens zal nagegaan worden met welke onzekerheden, moeilijkheden en vragen de Marokkaanse moslimmoeders te maken krijgen bij de seksuele ontwikkeling van hun kinderen om tenslotte af te ronden met principes vanuit de islam die bij de seksuele opvoeding betrokken worden.

3.1 Opvoeding

Uit de gesprekken met de moslimmoeders kwamen er een aantal waarden en normen naar voren die belangrijk geacht werden in de opvoeding. Vervolgens werd nagegaan of er een onderscheid is tussen jongens en meisjes. Deze resultaten zullen hier weergegeven worden.

3.1.1 Waarden en normen

3.1.1.1 Respect

Vele moslimmoeders gaven aan dat ze het belangrijk vinden dat hun kinderen respect hebben. Dit hebben van respect kan over een breed spectrum gezien worden. Respect hebben voor de medemens, voor ouderen, voor familie en voor zichzelf werd meermaals geantwoord, maar ook respect hebben voor wezen, weduwen, het milieu en dieren kwam naar voren.

“Eerst en vooral zou ik respect voor ouderen, familie, euhm, wezen, en weduwen, euhm, ook het milieu, dieren enzovoort willen bijbrengen. Maar vooral euhm, toch respect voor hun eigen lichaam. Ja dat vind ik heel belangrijk.”

(R6, 38 jaar)

3.1.1.2 Behulpzaam en gehoorzaam

Alle moeders benadrukken dat hun kinderen zich goed moeten gedragen. Goed gedrag wordt gezien als niet liegen, bedriegen of stelen, beleefd, gehoorzaam, behulpzaam en correct zijn en het onderscheid kennen tussen goed en slecht.

“...gehoorzaamheid vind ik heel belangrijk, euhm, niet liegen, niet bedriegen, niet stelen, van die dingen eigenlijk, die algemene dingen, gewoon trachten goede mensen te zijn en zich goed te gedragen.”

(R3, 35 jaar)

3.1.1.3 Schoolse prestaties

Uit de gesprekken blijkt dat sommige moeders een grote nadruk leggen op de studies van hun kinderen. Ze hechten er veel belang aan dat hun kinderen goed presteren op school en een diploma halen. Het hebben van een diploma wordt gezien als een noodzaak in de Westerse samenleving om bepaalde doelen te kunnen bereiken.

“En euhm, ik wil dat, dat mijn kinderen goed studeren, zodat ze een goede job hebben. Want een diploma heb je nodig eh, het is tegenwoordig bijna overal noodzakelijk, zeker hier in België.”

(R4, 41 jaar)

3.1.1.4 Belang van de islam

Veel moeders achten het belangrijk dat hun kinderen over kennis beschikken betreffende de islam. Ze vinden het geloof een aspect dat zeker deel moet uitmaken van het leven van hun kinderen. Kennis over het gebed, de vastenmaand, de Profeet en over verscheidene islamitische regels kwam naar voren. De moeders zijn van mening dat, indien hun kinderen zich ontwikkelen tot goede praktiserende moslims, ze een onderscheid kunnen maken tussen goed en slecht en hierop hun daden kunnen afstellen.

“Euh... Ook het geloof is ook een heel belangrijk aspect. Euhm, ik wil ze niet verplichten om extra lessen te volgen, maar ik ga toch proberen om van jongsaf aan euh, ze te euh laten in schrijven in Arabische lessen enzo. Niet echt naar de moskee toe, misschien op latere leeftijd als mijn kinderen het echt willen. Maar op de Arabische lessen krijgen ze ook euh islam en euh ja.”

(R1, 38 jaar)

3.1.1.5 Zelfstandigheid

Sommige moeders leggen in de opvoeding de nadruk op zelfstandigheid. Ze vinden het belangrijk dat hun kinderen op de eigen benen kunnen staan. Ook vinden ze het belangrijk dat hun kinderen een bepaald doel voor ogen stellen zodat ze dan met behulp van enige zelfstandigheid dit doel kunnen bereiken. De moeders hopen op deze manier hun kinderen te vormen tot volwassenen die kunnen meedraaien in de maatschappij.

“Euhm. Ja ik wil mijn kinderen ook leren zelfstandig te zijn, dat ze een doel moeten hebben he, dat ze een doel voor ogen moeten hebben, en zich daar ja, dan ook voor inzetten en het afmaken. Ze moeten iets bereiken in het leven...”

(R5, 35 jaar)

3.1.2 Onderscheid tussen jongen en meisje

De meerderheid van de moeders stelt dat zonen en dochters op gelijke wijze behandeld worden. Er wordt geen onderscheid gemaakt in de waarden en normen die de moeders willen meegeven.

“In principe voed ik mijn zonen en dochters even euh, even vrij of even streng op. Het is maar hoe dat jij het beziet. Ik maak geen onderscheid, neen. Dat probeer ik toch niet te doen.”

(R6, 38 jaar)

Enkele respondenten zijn echter van mening dat ze hun zoon meer vrijheid geven dan hun dochter en deze laatste strenger opvoeden.

“Ja. Dat is een beetje anders. Ik... Ja het liefst wil ik ze allebei niet erg loslaten, zowel voor mijn zoon als voor mijn dochter. Maar het is toch anders voor mijn dochter denk ik euh. Strenger zeg maar.”

(R1, 38 jaar)

‘Misschien dat ik euhm, mijn dochter wat strenger opvoed.’

(R10, 40 jaar)

3.2 Seksuele opvoeding

In het onderzoek werd ook nagegaan welke waarden en normen Marokkaanse moslimmoeders aan hun kinderen willen meegeven op het vlak van relaties en seksualiteit. Vervolgens werd er nagegaan of er hier een onderscheid wordt gemaakt tussen jongens en meisjes. Deze resultaten zullen hier besproken worden.

3.2.1 Waarden en normen

3.2.1.1 Maagdelijkheid

Het merendeel van de respondenten delen de mening dat het hebben van seksuele contacten voor het huwelijk verboden is. Ze voeden hun kinderen dan ook op met het principe van maagd te blijven tot ze in het huwelijk treden. Door alle moeders wordt er hier veel belang aan gehecht. Dit maagdelijkheidconcept wordt telkens gekoppeld aan het verbod op vrije seksuele contacten binnen de islam.

“Euhm... Mijn kinderen mogen absoluut geen seks, ja seksuele contacten hebben voor het huwelijk. Alé ja, dat is niet zo alleen bij mijn kinderen he, alle kinderen mogen dat niet, toch niet binnen de Islam. Ik en mijn man willen dat, alé we proberen dat toch goed te laten doordringen.

Wij euhm, wij hechten daar heel veel waarde aan. Ik weet wel tegenwoordig, he, hier in het Westen, seks wordt niet meer gezien als, ja hoe moet ik het zeggen, als euhm, dierbaar. Alé, ik wil niet veralgemenen ofzo. Maar het is toch anders dan bij ons he. De meeste vinden het nogal ouderwets om euhm, om seks te verbieden voor het huwelijk, maar het is toch beter, alé dat vind ik toch en dat schrijft ook ons geloof ons voor he, dat je kind zuiver blijft tot het huwelijk?”

(R4, 41 jaar)

Ondanks de gedeelde mening over het belang van maagdelijkheid komt deze mening in de praktijk niet altijd op gelijke manier tot uiting. Zo zijn er enkele moeders die het belang van maagdelijkheid wel erkennen, maar hier minder streng handelen in de opvoeding van hun kinderen. Ze vinden het namelijk onmogelijk om hun kinderen op dit verbod te controleren.

"...als ze een vaste relatie hebben doen ze het toch, ik denk dat ge dat niet kunt vermijden he en daar hebt ge toch geen volledige controle over. En als ik het zou gaan verbieden, dan ja, euhm, dat zou helemaal geen effect hebben denk ik. Dan doen ze het stiekem eh. Ik weet hoe dat gaat."

(R8, 42 jaar)

De moeders die minder belang hechten aan maagdelijkheid, situeren seksuele contacten binnen een vaste relatie. Ze proberen hun kinderen bij te brengen dat seks een handeling is die je met een persoon doet met wie je een vaste relatie hebt met oog op het huwelijk.

"seks is iets tussen mensen die van elkaar houden en euhm, dat ze daar niet bij moeten gaan experimenteren en dat ze er gewoon op gaan losbollen zal ik maar zeggen."

(R2, 39 jaar)

'...dat ze maagd moeten blijven. En ook geen relaties mogen hebben, want ja zo staat het in de Koran. Geen relaties voor het huwelijk. En als je relaties hebt, dan is de verleiding voor seks groter he. Dus ja dat toch wel vooral dat ze geen seks mogen hebben.'

(R10, 40 jaar)

3.2.1.2 Respect

Veel moeders vinden het belangrijk dat hun kinderen respect hebben voor het eigen lichaam en zich op een deftige manier gedragen. Ze zijn van mening dat hun kinderen op deze manier respect en waardering kunnen afdwingen van het andere geslacht. De moeders vinden het dan ook belangrijk dat ze dit zelfrespect aan hun kinderen kunnen bijbrengen.

"...niet enkel voor het geloof maar ook uit zelfrespect, dat jongens het ook wel echt appreciëren als een meisje zich, alé fatsoenlijk gedraagt en een beetje respect heeft voor haar eigen lichaam, dan een beetje de losse uit te hangen."

(R1, 38 jaar)

3.2.1.3 Open communicatie

Sommige moeders willen hun kinderen de mogelijkheid tot communicatie bijbrengen. Ze vinden het belangrijk dat hun kinderen weten dat ze altijd voor hen klaar staan en dat ze met vragen bij de moeders terecht kunnen. Op deze manier trachten ze dan het oncontroleerbare van de maagdelijkheid ongedaan te maken en de kinderen het belang ervan mee te delen.

"Maar ik wil wel dat mijn kinderen weten dat ik altijd voor ze euh, klaar sta, en ja ook dat ik ze op elke vraag een eerlijk antwoord probeer te geven eh. Ik vind het ook belangrijk dat ze naar me toekomen, dat ze, dat ze me vertellen of vragen hoe ze ermee om moeten gaan."

(R5, 35 jaar)

3.2.2 Onderscheid tussen jongen en meisje

Waar er bij de opvoeding in het algemeen geen onderscheid werd gemaakt tussen het geslacht van de kinderen, vinden we op het gebied van seksualiteit wel een verschil in de opvoeding. De meeste moeders voeden hun dochters strenger op dan hun zonen en geven ze minder vrijheden. De achterliggende reden hiervoor is dat meisjes kwetsbaarder zouden zijn dan jongens en dat het gemakkelijker is om een zoon de toestemming te geven.

"...toch wel hier een onderscheid tussen een jongen en een meisje, dat ik bij mijn dochter euh extra voorzichtig ben met wie dat ze omgaat, met welke jongens dat ze omgaat en euh mijn zoon later, meisje wordt altijd sneller gekwetst eh."

(R2, 39 jaar)

"...Ja het liefst wil ik ze allebei niet zo loslaten op dat gebied, zowel voor mijn zoon als voor mijn dochter. Maar het is toch anders voor mijn dochter denk ik euh. Strenger zeg maar... Ik probeer toch om ze allebei zo streng mogelijk te houden. Alé, niet zo streng mogelijk. Het is niet dat mijn dochter niks mag. Maar ik denk toch dat euh bij euh bij mijn zoon sneller, alé gemakkelijker gaat, dat ik sneller zou toestemmen dan, dan bij mijn dochter."

(R1, 38 jaar)

Een andere reden om jongens meer vrijheid te geven dan meisjes is volgens een bepaalde moeder het feit dat je het vertrouwen van jongens eerder kunt winnen door ze wat meer vrijheid te geven dan door ze talrijke dingen te verbieden. Meisjes echter zou je als vriendinnen kunnen behandelen en uitleggen waarom de moeder iets verbiedt.

"...Alé, jongens onderling, die hebben vrienden, en ik denk dat ge vertrouwen van je zoon moet kunnen winnen op die manier dan gewoon altijd te verbieden en zeggen van 'nee nee, ge moogt niet op stap gaan' of ik weet niet wat. En mijn dochter, die kunt ge meer bijsturen, alé ik weet dat niet, dat ligt een beetje anders. Voor een meisje is dat zo... Ge kunt die zo gelijk een vriendin beschouwen. En zeggen, en ook uitleggen waarom dat niet goed is."

(R1, 38 jaar)

Andere moeders proberen echter geen onderscheid te maken tussen hun zoon en dochter. De regels van de islam betreffende relaties en seksualiteit zijn van toepassing op zowel jongens als meisjes en ze gebruiken dit als regel om zoon en dochter gelijkwaardig te behandelen.

"...ik wil geen onderscheid maken, alé ik probeer toch geen onderscheid te maken tussen mijn zonen en mijn dochter. In de islam wordt er geen onderscheid gemaakt tussen euh, tussen een jongen of een meisje hé. Dus dan moeten wij dat ook niet doen, vind ik."

(R4, 41 jaar)

3.2.3 Communicatie over seksualiteit

3.2.3.1 Manieren van communicatie

Communicatie over seksualiteit verloopt binnen de Marokkaanse moslimgezinnen gevarieerd. De meeste moeders stellen dat er binnen hun gezin niet expliciet over seksualiteit gesproken wordt, maar dat ze eerder een openheid voor discussie willen creëren. De moeders vertellen dat ze het onderwerp seksualiteit niet zelf aansnijden. Ze zijn van mening dat er hier een schaamtegevoel heerst. Maar indien de kinderen vragen hebben, dan zullen ze deze altijd oprecht proberen te beantwoorden.

“Seksualiteit is niet direct een onderwerp waarover we spontaan zullen spreken. Maar euhm, als er natuurlijk iemand met vragen komt, ja dan zal ik als moeder deze altijd beantwoorden hé.”

(R9, 45 jaar)

“...Maar mijn kinderen zullen wel weten dat ze bij me terecht komen, het is ook een beetje een schaamtegevoel hé, als ik met mijn kinderen over seks zou gaan praten. Dat doe je gewoon niet bij ons. Dat hoort niet.”

(R4, 41 jaar)

Andere moeders praten helemaal niet over seksualiteit omdat ze van mening zijn dat dit praten hun kinderen zou kunnen aanzetten tot het aangaan van seksuele contacten. Ze denken dat, door openlijk te praten over seksualiteit, de interesse hierin gewekt zou kunnen worden en ook dat de kinderen misschien gaan denken dat de moeder seksuele contacten toelaat omdat ze erover spreekt.

“...zoveel te meer kinderen weten, zoveel te meer zijn ze geïnteresseerd.”

(R3, 35 jaar)

“...als ge dat als ouder bespreekt met u dochter, dat ge dan eigenlijk zo'n beetje een aanzet geeft tot van, tot ze al aanvaardt, dat moest het gebeuren, maak u maar geen zorgen.”

(R1, 38 jaar)

In slechts enkele gezinnen komt het onderwerp seksualiteit wel ter sprake. Sommige moeders delen hun kinderen expliciet mee dat ze geen relaties mogen aangaan en dat ze maagd moeten blijven. Ook leggen de moeders uit wat het concept seksualiteit inhoudt aan de hand van de Koran en boeken zoals 'de ideale moslimvrouw'. Ze laten hun kinderen ook wel eens deelnemen aan lezingen of infoavonden in de moskee waar op die avond het onderwerp relaties en seksualiteit behandeld wordt.

“...zou dan wel de islam erbij gebruiken. Zo van wij zijn moslims, en moslims horen hun, hun maagdelijkheid te behouden tot het huwelijk.”

(R3, 35 jaar)

"...ja het bespreken van seksualiteit is zeker niet altijd gemakkelijk hé. Meestal wordt zoiets op lezingen of infoavonden in de moskee besproken. Als het dan gaat over het thema seks en liefde. Ja, dan worden er overleveringen of Hadiths verteld van dingen die er gebeurd zijn."

(R6, 38 jaar)

Enkele moeders zijn van mening dat hun kinderen ook via roddels en achterklap bij vriendinnen onderling, op trouwfeesten of op familiefeesten het belang van maagdelijkheid indirect meegegeven krijgen.

"Als er op feestje gelachen wordt enzo, en ja van roddels hé, als we bezoek krijgen ofzo. Van heb je het gehoord, die zijn dochter of die zijn zoon die heeft een relatie en dan wat een schande voor de familie. En hij pikt dat ook wel op hé, dus die weet dat wel, we hoeven hem dat niet te zeggen."

(R8, 42 jaar)

'Bijvoorbeeld praten over iemand anders zijn kinderen, van heb je het gehoord die dit die dat hoe schandalig en hoe erg voor die familie.'

(R10, 40 jaar)

3.2.3.2 Onderscheid tussen jongen en meisje

Binnen de meeste gezinnen heerst er een gedeelde mening over de taken betreffende de seksuele voorlichting. De moeders stellen dat zij verantwoordelijk zijn voor de seksuele voorlichting van de dochters en de vaders voor de voorlichting van de zonen. De reden hiervoor is dat het niet gepast zou zijn dat de vader met de dochter praat over seksualiteit omwille van schaamtegevoelens.

"...Ik toch meestal hoor. Dat gebeurt meestal zo, de moeder bij de dochters en de vader bij de zonen."

(R9, 45 jaar)

Eén moeder was van mening dat zij altijd de vragen van de kinderen beantwoordt. Slechts wanneer de kinderen daarna nog met vragen zitten, dan wordt de vader ingeschakeld.

"Euhm. Ik beantwoord dus eigenlijk de euh, de vragen van mijn kinderen. Mijn man die zal er eventueel wel verder op ingaan indien de kinderen nog met vragen zouden zitten."

(R5, 35 jaar)

3.3 Onzekerheden, moeilijkheden en vragen

In dit onderzoek wordt ook nagegaan met welke onzekerheden, moeilijkheden en vragen Marokkaanse moslimmoeders te maken krijgen bij de seksuele ontwikkeling van hun kinderen. Het merendeel van de moeders vindt het erg moeilijk om een situatie te schetsen binnen de seksuele ontwikkeling van haar kinderen die bepaalde moeilijkheden en onzekerheden oproept. De meeste moeders geven aan nooit met moeilijkheden of vragen geconfronteerd te worden. Ze stellen dat er

zich nog geen dergelijke situaties hebben voorgedaan. Het is opvallend dat in die gezinnen waar er zich geen moeilijkheden voordoen niet over relaties en seksualiteit gesproken wordt.

“Ik zou het echt niet weten. Ik kan me geen situatie euhm herinneren waar ik het moeilijk mee had ofzo. Ik heb nooit met euhm, met vragen gezeten over de ontwikkeling van mijn kinderen op seksueel vlak dan.”

(R8, 42 jaar)

Slechts enkele moeders weten een situatie weer te geven waarbij ze moeilijkheden of onzekerheden ondervonden of waar ze zich vragen over stelden. Deze situaties waren het ongesteld worden van een dochter, de eerste zaadlozing bij een zoon en een dochter die een condoom in haar tas had. Het ongesteld worden van de dochter riep enige onzekerheid op bij de moeder. Ze kwam tot het besef dat haar dochter een volwassen vrouw was geworden en ze wist niet hoe ermee om te gaan. Ze loste deze situatie op door niet al te gedetailleerd een uitleg te geven over de betekenis van het ongesteld zijn.

“Toen euhm mijn dochter voor de eerste keer haar regels had was ik wel ja geschrokken van ja, hoe snel het allemaal wel kan gaan, en gewoon dat ze nu echt ja een groot meisje is geworden. En dat ze vruchtbaar is, dat ze ja, als ze seks met iemand zou hebben dat er wel gevolgen zou kunnen, kunnen zijn. En ik wist euhm, ik wist niet goed hoe ik ermee moest omgaan want ja nu is ze vruchtbaar hé. Ik wist niet goed hoe ik het haar moest uitleggen.”

(R2, 39 jaar)

Twee volgende confronterende situaties betreffen de eerste zaadlozing van de zoon en het hebben van een condoom. De moeders wisten niet hoe ze ermee moesten omgaan en negeerden de gebeurtenis. De kinderen werden er niet mee geconfronteerd, omdat de moeders niet wisten hoe het probleem aan te pakken. Hier zien we een tegenstrijdigheid naar voren komen. Enerzijds zeggen de moeders een open communicatie te creëren, maar anderzijds zien we in de praktijk dat de moeders confrontaties uit de weg gaan.

“Toen mijn zoon zijn eerste natte droom had... ik zag dat dus hé. Hij was ondertussen al naar school vertrokken. Dus ik had zoiets van ja, wat moet ik nu doen? Moet ik hem erover aanspreken of niet? Alé ja, dat ligt toch wel een beetje gevoelig eh. Ik wist echt niet wat ik moest doen.”

(R4, 41 jaar)

“Ja, 12 jaar en euh je wordt er nog nooit mee geconfronteerd en denkt zolang ze nog kinds zijn euh is alles nog oké en is alles nog veilig, maar als je dan in ene keer ziet dat je dochter een condoom heeft, ja ik wist niet goed hoe ik daar mee moest omgaan. Ik wist niet of ik haar dat moest zeggen of niet. Ik heb het ook gewoon gelaten eigenlijk. Ik heb het gewoon zo gelaten.”

(R3, 35 jaar)

Een volgende situatie waarmee een moeder te maken kreeg was toen haar zoontje zijn broek aftrok en zijn geslachtsdelen liet zien aan de familie. De moeder was verschrokken en wist niet of

ze hier al dan niet met boosheid op moest reageren. De moeder deed gewoon de broek terug aan en lachte het voorval weg.

“ Die trok dan bijvoorbeeld zijn broek af waar dat mensen bij zijn en euh op dat moment wist ik niet wat ik moest doen. Ik deed zijn broek terug aan en lachte er maar mee. Dus dat was wel effe een periode, een moment van oei wat doet die nu?”

(R1, 38 jaar)

Een andere moeder probeert een band te creëren met haar dochter die gekenmerkt wordt door vriendschap. Ze probeert de moeder-dochter hiërarchie te overstijgen, maar ervaart hier moeilijkheden bij.

“Ja, euh het moeilijkste is toch wel om de drempel te overschrijden van moeder en dochter hé. Ik vind dat je over zo'n dingen moet kunnen praten alsof je met een, euh een vriendin praat hé.”

(R7, 36 jaar)

Een andere moeder vindt het moeilijk dat ze niet met haar kinderen over seksualiteit kan praten.

‘...echte specifieke moeilijkheden heb ik niet maar ik vind het gewoon euhm, gewoon in het algemeen vind ik het erg dat we er niet open over kunnen spreken. Dat vind ik het moeilijke eraan. Ja die situaties zijn wel moeilijk natuurlijk, maar gewoon het feit dat we er niet over kunnen spreken. Dat er precies zo'n vloek op is.’

(R10, 40 jaar)

3.3.1 Echtgenoot

Alle moeders bespreken situaties die moeilijkheden met zich meebrengen met hun echtgenoot. Ze zijn van mening dat hij het recht heeft om het te weten en dat hij haar kan helpen om bepaalde problemen op te lossen.

“Als ik een vraag zou hebben dan bespreek ik dit toch wel in de eerste plaats met mijn man.”

(R9, 45 jaar)

3.3.2 Vriendinnen

De meningen over het al dan niet contacteren van vriendinnen bij problemen en moeilijkheden is verdeeld. Sommige moeders stellen dat ze bij hun vriendinnen te rade gaan. Andere moeders houden de problemen liever binnen het huishouden en zijn van mening dat anderen er niets mee te maken hebben.

“Dat is iets tussen ons gezin hé. Niemand heeft daar zaken mee. Alleen ik en mijn man hé. Maar ik ga zeker niet naar mijn vriendinnen voor zulke dingen. Dat doe je gewoon niet. Zij doen dat ook niet hoor. Dus ja, neen we houden het gewoon binnen ons gezin.”

(R4, 41 jaar)

“Euhm... Eigenlijk toch wel mijn vriendinnen hoor. Ik heb daar een hele goeie band mee en als ik een vraag heb ofzo dan kan ik altijd bij hun terecht.”

(R7, 36 jaar)

3.3.3 Imam

Wat betreft het contacteren van de imam vinden we twee groepen terug: enerzijds zijn er de moeders die de imam nooit zullen contacteren met hun vragen en problemen. Anderzijds zijn er de moeders die het wel zouden overwegen.

“Maar bij de imam, daar zal ik denk ik geen raad gaan vragen. Dit is voor mij geen optie.”

(R5, 35 jaar)

“Ja dat ook wel. Hij weet tenslotte antwoorden op vele vragen hé.”

(R8, 42 jaar)

3.4 Informatiebronnen voor de jongeren

We gingen de mening van de moeders na over de verschillende soorten informatiebronnen die beschikbaar zijn voor de jongeren. Deze bronnen zijn de school, de media, leeftijdsgenoten en vrienden.

3.4.1 School

Alle moeders vonden het goed dat de school seksuele voorlichting biedt aan de kinderen. Ze zijn blij dat hun kinderen de waarden en normen betreffende seksualiteit worden meegedeeld en ook hebben de moeders het achteraf dan gemakkelijker om er met hun kinderen over te praten.

“Ik vind dat wel goed. Alé ik vind dat de school eigenlijk toch wel euh, alé een kind blijft sowieso zijn of haar tijd meer op school dan thuis en ik vind toch wel belangrijk dat daar euhm seksuele voorlichting gegeven wordt en dat daar toch de juiste normen en waarden worden meegedeeld.”

(R1, 38 jaar)

“ Ja. Als ik er dan met haar heb over gesproken dan zal het niet de eerste keer zijn. Dan zal het wel gemakkelijker zijn om erover te praten.”

(R2, 39 jaar)

3.4.1.1. Bezorgdheden

Naast de positieve aspecten van de school als informatiebron, komen er echter ook een aantal bezorgdheden naar voren. We kunnen ze indelen in inhoudelijke aspecten enerzijds en praktisch aspecten anderzijds. Deze zullen hier besproken worden.

3.4.1.1.1 Inhoudelijke aspecten

De moeders zijn van mening dat er meer nadruk gelegd mag worden op de relationele aspecten van seksualiteit en de gevaren die verbonden zijn met het hebben van seksuele contacten. Ook wensen ze dat er minder nadruk komt te liggen op de verschillende mogelijkheden van anticonceptiegebruik. De moeders denken dat de jongeren hierdoor het hebben van seksuele contacten toegankelijker gaan vinden.

“Ja ik hoop dat de school daar niet te diep of zelfs helemaal niet op ingaat eigenlijk. Want ja, euhm, als de jongeren weten dat er allerlei middelen bestaan om seks te hebben zonder euhm, zonder zwanger te geraken, ja dan is het alweer wat toegankelijker voor hun eh, begrijpt ge?”

(R8, 42 jaar)

3.4.1.1.2 Praktische aspecten

Sommige moeders vinden dat de school te vroeg seksuele voorlichting geeft. Ze zegt dat haar dochter op het moment van seksuele voorlichting nog helemaal niet toe was aan deze informatie en hoopt dan ook dat de school er niet te gedetailleerd op ingaat.

“Euhm, het is goed dat de school informatie geeft over seksualiteit, maar ik vind wel dat ze hier vrij vroeg mee beginnen. Mijn jongste dochter kreeg deze lessen al doen ze in het 5de studiejaar zat. En ja ik vind dat je op die leeftijd hier nog niet aan zou mogen denken en nog steeds met je speelgoed spelen.”

(R9, 45 jaar)

Een andere kritiek op de school als informatiebron, is het feit dat de school geen rekening zou houden met culturele en godsdienstige verschillen. Deze moeder wenst dat de school het soort informatie gedeeltelijk probeert af te stemmen op de cultuur en godsdienst.

“...mijn kinderen nog met vragen blijven zitten en dan komen ze gewoon aan mij vragen van hoe zit dat bij ons dan? Dat er dus geen rekening gehouden wordt met cultuur en godsdienst verschillen.”

(R6, 38 jaar)

Ook komt de vraag voor gescheiden klassen regelmatig naar voren. De moeders zouden graag willen dat de lessen over seksualiteit gegeven zouden worden in gescheiden klassen. Ze zijn van mening dat hun dochters een schaamtegevoel krijgen indien er jongens tijdens die lessen aanwezig zijn.

“Wel ja, ik zou graag willen dat euhm, jongens en meisjes gescheiden zouden zijn bij die lessen, ik denk euh, dat dat bij mijn dochter toch wel een schaamtegevoel zou geven als er jongens naast haar of achter haar zitten en er wordt over seksualiteit gepraat, maar ja ze gaat naar een gewone katholieke school dus ja ik denk dat dat sowieso al wat moeilijker is om die vraag te stellen om de kinderen gescheiden te houden, maar ik zou het wel graag willen.”

(R3, 35 jaar)

3.4.2 Media

3.4.2.1 Internet

De meeste moeders zijn van mening dat hun kinderen het internet niet gebruiken als informatiebron van seksualiteit. Als ze het toch zouden doen, dan zien de meeste moeders hier geen probleem in. Ze stellen dat kinderen nu eenmaal op een bepaalde leeftijd nieuwsgierig worden en dat ze informatie gaan opzoeken.

“Ik denk van niet. Ik zit ook regelmatig op internet thuis en ik zie toch nooit sites over seks enzo waar ze op hebben gezeten. Tenzij ze het zouden wissen maar dat denk ik niet hoor.”

(R8, 42 jaar)

Andere moeders vinden het echter gevaarlijk als hun kinderen het internet zouden gebruiken. Ze zijn bang dat hun kinderen op gevaarlijke sites terecht komen en vinden het geen goede bron van informatie.

“ Internet, euhm, gewoon met euh, seksuele informatie euhm, toch zou ik ook niet willen dat ze die informatie op internet zoekt, want dan kan ze altijd verder gaan en wie weet op wat voor sites ze terecht komt.”

(R2, 39 jaar)

3.4.2.2 Televisie

Het merendeel van de moeders stelt dat hun kinderen de televisie niet gebruiken als informatiebron van seksualiteit. Ze hebben hun kinderen geleerd van kanaal te veranderen indien er op de televisie een scène komt die verder gaat dan zoenen. De moeders zijn van mening dat hun kinderen dit dan ook toepassen bij afwezigheid van de ouders.

“Op de televisie kijken ze meer naar serietjes enzo, en wat muziek. En zodra er meer dan kussen in voorkomt dan zappen ze automatisch ook weg. Dat heb ik hun wel geleerd.”

(R5, 35 jaar)

“ Maar bij ons zappen we altijd weg zodra het verder gaat dan kussen. We moesten maar es bezoek hebben ofzo en mijn kinderen laten dat opstaan, ik zou euh, door de grond van schaamte zakken hoor. Te open is ook weer niet goed hé.”

(R8, 42 jaar)

Slechts één moeder vindt het goed als haar dochter naar reportages kijkt die handelen over seksualiteit, zoals ‘tiernermoeders’. De reden hiervoor is dat op deze manier haar dochter geconfronteerd wordt met de nadelen van seksuele contacten.

“ Je hebt verschillende talkshows en reportages over seks tegenwoordig. Dit vind ik wel goed. Vaak zijn er dan tieners als moeders te zien. Ik vind dat goed als ze dan hiermee geconfronteerd worden. Dat ze hier dan maar uit leren!! En ja, dat botst dan wel een beetje met onze godsdienst. Want wij vinden namelijk dat seks voor het huwelijk niet kan.”

(R9, 45 jaar)

3.4.3 Leeftijdsgenoten en vrienden

Sommige moeders denken niet dat hun kinderen met leeftijdsgenoten en vrienden praten over seksualiteit. Ze stellen dat ze er nog te jong voor zijn en er geen interesse in tonen.

“Maar ik hoor ze nooit praten over meisjes. Ik denk dat ze daar nog niet in geïnteresseerd zijn.”

(R8, 42 jaar)

Andere moeders denken wel dat hun kinderen met vrienden over seks praten. Ze vinden dat de kinderen niet alleen van de ouders, de school en de media, maar ook van elkaar moeten leren. De moeders ondervinden hier geen problemen bij, maar stellen wel dat de kinderen zich niet mogen laten beïnvloeden en hun daden kuis moeten houden.

“Ja dat mag wel. Alé ik vind wel dat ze daar over mogen praten natuurlijk. Praten en doen zijn twee andere dingen eh. En euhm, ja, dat moet wel kunnen.”

(R1, 38 jaar)

“Ja dat kan zeker voor mij, je kunt dat toch onmogelijk vermijden hé. Ze moeten wel natuurlijk niet mee gaan met hun gedachten hé en weten dat ze bij mij euh raad moeten vragen of euhm antwoorden moeten komen zoeken.”

(R5, 35 jaar)

Vervolgens zijn de moeders ook van mening dat er met Belgische vriendinnen over seks gesproken wordt, maar met Marokkaanse vriendinnen niet. De moeders vinden dit geen probleem, maar brengen hun kinderen wel bij dat de Belgische vrienden andere opvattingen hebben over seksualiteit dan de Marokkaanse gemeenschap.

“Ik denk met haar Belgische vriendinnetjes wel, maar met de andere Marokkaanse meisjes, niet denk ik.”

(R2, 39 jaar)

“Ze moeten goed weten dat er duidelijke verschillen zijn. Een moslim heeft, euhm, heeft andere opvattingen dan anders gelovigen hé. Je kan wel vriendschappen vormen maar als de Belgische vrienden bijvoorbeeld over seks en relaties spreken dan ja dan moeten mijn kinderen weten dat dat verschillend is als bij ons hé, dat dat bij ons niet toegelaten is. Maar dat weten ze ook.”

(R5, 35 jaar)

3.5 Islam

Tenslotte werd nagegaan welke principes van de islam de moeders betrekken bij de seksuele opvoeding van hun kinderen. Het merendeel van de moeders passen dezelfde principes in de opvoeding toe: namelijk het belang van maagdelijkheid en het verbod op relaties voor het huwelijk.

“Ja euhm, dat relaties verboden zijn buiten het huwelijk hé. En ja ook al de seksuele handelingen enzo. Dus dat ze moet wachten tot ze getrouwd is.”

(R7, 36 jaar)

Hoofdstuk 4: Bespreking

In dit hoofdstuk zullen de onderzoeksresultaten gekoppeld worden aan de bevindingen in de literatuurstudie. Er zal gekeken worden of we een bevestiging kunnen vinden voor onze onderzoeksresultaten of dat deze tegengesproken worden.

4.1 Opvoeding

4.1.1 Waarden en normen

In de literatuur vinden we verschillende waarden en normen terug voor de Marokkaanse moslimgezinnen. Respect, autoriteit en gehoorzaamheid zijn waarden waaraan de Marokkaanse ouders veel belang hechten (Pels, 1994; Janssen, 1999; Werdmölder, 2005). Ook zelfstandigheid en het bezitten van schoolse kennis krijgen een plaats in de opvoeding (Timmermans et al. 2002). Ook deze moslimmoeders hechten aan deze waarden veel belang. Vooral het hebben van respect, zowel voor zichzelf als voor de medemens, komt duidelijk naar voren.

Ook krijgt de islam een belangrijke plaats in de opvoeding van de kinderen (van der Hoek & Kret, 1992). De opvoeding moet verdere inwijding en kennis van de islam voor ogen hebben zodat de kinderen zich ontplooiën tot eerlijke en goede mensen (Andree & Bakker, 1997). Ook deze Marokkaanse moslimmoeders hechten een grote waarde aan de islam. Veel moeders vinden het belangrijk dat ze hun kinderen religieuze waarden aanleren en vinden het geloof een aspect dat zeker deel moet uitmaken van het leven van de kinderen, zodat ze het onderscheid leren maken tussen goed en slecht.

4.1.2 Onderscheid tussen jongen en meisje

Binnen het Marokkaanse moslimgezin hebben jongens een aparte, bevoorrechte positie. Ze zijn vrijgesteld van huishoudelijke taken, krijgen veel aandacht en hebben in vergelijking met hun zusjes meer persoonlijke vrijheid. Hun taaklast is in het algemeen geringer. Zij mogen zich in hun vrije tijd ook meer buitenshuis begeven. De meisjes zouden meer taken krijgen in de huishouding. Zij krijgen ook toenemend te maken met beperkingen in hun bewegingsvrijheid (Pels, 1991). Uit ons onderzoek kunnen we twee groepen terugvinden. Enerzijds zijn er de moeders die hun kinderen op gelijke wijze proberen te behandelen. Ze stellen dat er geen onderscheid gemaakt wordt in de waarden en normen die de moeders willen meegeven. Anderzijds zijn er de moeders die hun zoon inderdaad meer vrijheid geven dan hun dochters en dat ze hun dochters strenger opvoeden.

4.2 Seksuele opvoeding

4.2.1 Waarden en normen

Binnen de islam geldt een verbod op voorhuwelijkse geslachtsgemeenschap, zowel voor jongens als voor meisjes. Deze moslimmoeders delen de mening dat het hebben van seksuele contacten voor het huwelijk verboden is. Maar dit komt in de praktijk niet altijd zo tot uiting. We vinden hier twee groepen terug. Enerzijds zijn er de moeders die geen onderscheid proberen te maken: ze laten het maagdelijkheidsprincipe voor beide seksen gelden. Anderzijds zijn er de moeders die hun dochters op seksueel vlak strenger opvoeden dan hun zonen en dat vooral de dochters zich moeten houden aan dit maagdelijkheidsprincipe. Deze bevindingen komen ook terug naar voren uit onderzoek van Lodewijckx en Hendrickx (1998) en uit onderzoek van Buitelaar (2006).

Naast het belang van maagdelijkheid willen deze moeders ook dat hun kinderen zich op een bescheiden manier gedragen. Hiermee bedoelen de moeders dat hun dochters zich op een nette, deftige en respectabele manier gedragen. Dit geldt opnieuw eerder voor meisjes dan voor jongens. Ook Timmermans et al. (2002) stelt dat enkel van meisjes bescheidenheid verwacht wordt.

Vervolgens vertellen deze moeders dat ze altijd bereid zijn de vragen die hun kinderen zich stellen te beantwoorden. Ze proberen dus een open sfeer te creëren. Dit is echter in tegenspraak met hoe het er in de praktijk aan toegaat. Hier zien we echter dat de moeders enige confrontaties met hun kinderen uit de weg gaan door simpelweg te zwijgen over een bepaald voorval.

4.2.2 Onderscheid tussen jongen en meisje

De mening betreffende het gelijk behandelen van dochter en zoon op gebied van seksuele opvoeding is verdeeld. Enerzijds zijn er de moeders die geen onderscheid maken tussen zoon en dochter: anderzijds zijn er de moeders die hun zoon meer vrijheid geven en hun dochter strenger opvoeden. Er zijn hier verschillende redenen voor. Zo zouden meisjes kwetsbaarder zijn dan jongens en zou het gemakkelijker zijn om een zoon toestemming te geven. Ook zou je het vertrouwen van een zoon eerder kunnen winnen door hem meer vrijheid te geven en zou je een dochter als een vriendin kunnen behandelen en dus uitleggen waarom iets verboden wordt. Ook uit onderzoek van Werdmölder (2005) en Lodewijckx en Hendrickx (1998) blijkt dat jongens meer vrijheid krijgen en door de ouders voor hun gedrag verantwoordelijk worden gesteld. Zolang de ouders het maar niet zien en er niet door anderen op worden aangesproken, wordt het Marokkaanse jongens toegestaan op sociaal en seksueel gebied te experimenteren.

4.2.3 Communicatie over seksualiteit

Uit verscheidene onderzoeken (Lodewijckx & Hendrickx, 1998; Pels, 2003; van Ginneken et al., 2004) blijkt dat er in het moslimgezin nauwelijks over seksualiteit gesproken wordt. Het is niet vanzelfsprekend dat jongeren expliciete relationele en seksuele vorming krijgen. De moeders uit

ons onderzoek geven hier verschillende verklaringen voor. Allereerst stellen deze moeders dat er niet expliciet over seksualiteit gesproken wordt, omdat er een schaamtegevoel over heerst. Vervolgens zijn ze ook van mening dat ze het onderwerp niet zelf aansnijden, maar dat ze wachten tot het kind vragen begint te stellen alvorens seksuele voorlichting te geven. Deze vragen zullen ze dan oprecht beantwoorden. Ten slotte zijn de moeders bang dat het praten over seksualiteit hun kinderen zou kunnen aanzetten tot het aangaan van seksuele contacten. Ze denken dat door openlijk te praten over seksualiteit de kinderen dit als een toestemming gaan beschouwen. Deze verklaringen worden ook teruggevonden in andere onderzoeken (Heemelaar, 2000; Werdmölder, 2005; Buitelaar, 2006).

Het is echter niet zo dat alle moslims liever geen woord reppen over seksueel genot. Er zijn ook moslims die zich daar wel druk over maken en voorlichting geven over de positieve houding van de islamitische doctrine ten aanzien van seksualiteit. De manier van communiceren is echter meestal impliciet, in vergelijking met de expliciete communicatiestijl bij autochtone gezinnen (Wienese, 1997). Deze impliciete communicatiestijl vinden we ook terug in ons onderzoek. Enkele moeders stellen namelijk dat ze hun kinderen impliciet het belang van maagdelijkheid leren via roddels bij vriendinnen onderling, op trouwfeesten of familiefeesten. Maar het blijkt ook dat er binnen sommige gezinnen wel degelijk expliciet over het onderwerp seksualiteit wordt gesproken.

Dat moslims tegen seksuele opvoeding zijn, is volgens van Bommel (2003) een verkeerde opvatting. Ze zijn niet tegen seksuele voorlichting op zich, maar het is van belang de voorlichting te schetsen in een islamitische morele context. Sommige van deze Marokkaanse moslimmoeders koppelen de seksuele voorlichting inderdaad aan de islam. Ze gebruiken de Koran als leidraad of laten hun kinderen deelnemen aan lezingen of infoavonden in de moskee.

4.2.3.1 Onderscheid tussen jongen en meisje

Uit de literatuur (Janssen, 1999; Werdmölder, 2005) blijkt dat de verzorging en de opvoeding als taak bij uitstek geldt voor de moeder. De vrouwenwereld is gericht op het huishouden en de opvoeding van de kinderen. De mannenwereld daarentegen is gericht op de externe maatschappij. Wat de seksuele voorlichting betreft, blijkt dat deze Marokkaanse moslimmoeders verantwoordelijk zijn voor de voorlichting van de dochters, de vaders voor de zonen.

4.3 Onzekerheden, moeilijkheden en vragen

Uit onderzoek van Janssen (1999) blijkt dat de Marokkaanse ouders over het algemeen vinden dat de echte opvoedingsmoeilijkheden beginnen vanaf de leeftijd van ongeveer twaalf jaar en dat er met de jongens meer moeilijkheden zijn dan met de meisjes.

Veel Marokkaanse ouders geven aan dat ze geconfronteerd worden met twee contradictoire opvoedingsdoelen. Enerzijds is de opvoeding namelijk gericht op een integratie in de dominante cultuur en anderzijds op het behoud van de traditionele waarden en normen, cultuur en taal. Ze ervaren dit als een grote hindernis (Pels, 1994).

Deze Marokkaanse moslimmoeders kunnen we in twee groepen delen. Enerzijds zijn er de moeders die geen opvoedingsproblemen aangeven. Deze moeders ondervinden geen moeilijkheden binnen de seksuele ontwikkeling van hun kinderen. Ze worden nooit met onzekerheden of vragen geconfronteerd. Anderzijds zijn er moeders die wel enkele situaties kunnen aangeven waarbij ze moeilijkheden ervaren, zoals de eerste zaadlozing bij een zoon en het hebben van een condoom bij een dochter. Zij negeren echter deze voorvallen en gaan elke confrontatie uit de weg.

4.4 Informatiebronnen voor de jongeren

Wienese (1997) stelt dat de jongeren aangeven dat ze de seksuele voorlichting op school heel nuttig vinden. Ze geven de school zelfs aan als een van de belangrijkste informatiebronnen. Ook deze moeders vinden de school een goede bron van informatie, hoewel ze sommige dingen bekritisieren. Zo vinden de moeders dat er rekening gehouden moet worden met culturele en godsdienstige verschillen en dat de lessen eventueel in gescheiden klassen zouden moeten worden gegeven. Ook zou er gebruik gemaakt moeten worden van materialen waarbij er aan de culturele achtergrond van islamitische jongeren recht wordt gedaan. De moeders vinden ook dat de school teveel ingaat op de theorie en dat er te weinig wordt uitgewijd over het gevoelsaspect. Ze zouden namelijk liever hebben dat er niet te gedetailleerd ingegaan wordt op het anticonceptiegebruik, en dat er meer nadruk gelegd mag worden op de gevaren en de relationele aspecten van seksualiteit. Deze punten van kritiek brengen ook de jongeren naar voren (Wienese, 1997; van Ginneken et al. 2004; Gettemans, 2007). Onderzoek van van Ginneken, Ohlrichs en van Dam (2004) voegt hier nog aan toe dat de moslimjongeren zich ongemakkelijk voelen bij het expliciete taalgebruik dat men hanteert op school tijdens de seksuele vorming.

Ook het internet en de televisie zijn een bron van informatie. Uit onderzoek van Gettemans (2007) blijkt echter dat er langs deze weg heel weinig naar informatie wordt gezocht. Enkel wanneer de jongeren met een specifieke vraag zitten en het antwoord op die vraag niet vinden bij hun vrienden, zullen ze het internet raadplegen. Deze moslimmoeders zijn ook van mening dat hun kinderen het internet noch de televisie gebruiken als informatiebron van seksualiteit. Tevens hebben ze hun kinderen geleerd van kanaal te veranderen indien er een scène komt die verder gaat dan kussen.

Uit onderzoek (Gettemans, 2007) blijkt dat allochtone jongeren met hun Belgische vrienden over seksualiteit praten. Wanneer meisjes met specifieke vragen zitten over seksualiteit dan gaan ze meestal te rade bij hun Belgische vriendinnen. Deze moeders bevestigen dit. Ze zijn van mening dat hun kinderen niet met Marokkaanse vrienden en leeftijdsgenoten over seksualiteit praten, maar wel met Belgische vrienden.

Uit onderzoek is gebleken (Danz & Vogels, 1994) dat Marokkaanse jongeren bijna niet in het gezin terecht kunnen met hun vragen rond relaties en seksualiteit. In het gezin wordt er nauwelijks over seksualiteit gesproken. Sommige jongeren denken dat zij terecht kunnen bij hun moeder wanneer zij met een concrete vraag over relaties en seksualiteit zitten. Anderen zeggen echter nooit terecht

te kunnen bij hun moeder. Al deze Marokkaanse moslimmoeders zeggen bereid te zijn om vragen te beantwoorden. Ze proberen een open sfeer van communicatie te creëren.

4.5 Islam

De Koran leert dat seks een bron van plezier en genot kan zijn. Maar er is een grote 'mits' verbonden aan de positieve waardering van seks. De islamitische normen met betrekking tot seksualiteit zijn strikt: het is alleen toegestaan binnen het huwelijk. Seksuele gemeenschap buiten het huwelijk wordt niet toegestaan (Buitelaar 2006). Deze moslimmoeders hechten hier veel belang aan. Ze willen dit maagdelijkheidsprincipe in de opvoeding van hun kinderen opnemen en relaties voor het huwelijk verbieden.

4.6 Conclusie

In dit hoofdstuk werden de onderzoeksresultaten gekoppeld aan de bevindingen in de literatuurstudie. Er werd gekeken welke waarden en normen, op gebied van de opvoeding in het algemeen en de seksuele opvoeding in het bijzonder deze moeders aan hun kinderen willen meegeven en of dit verschillend is voor jongens en meisjes. Vervolgens werd de communicatie over seksualiteit besproken, de moeilijkheden waarmee de moeders te maken krijgen en de informatiebronnen die beschikbaar zijn voor de jongeren. Tot slot werden kort de principes van de islam omtrent seksualiteit aangehaald. Achter elk deel vond er een vergelijking plaats met de bevindingen vanuit de literatuur.

5.1 Conclusies

Uit onderzoek blijkt dat er binnen het Marokkaanse moslimgezin een taboesfeer heerst betreffende relaties en seksualiteit. Seksuele voorlichting komt er nauwelijks expliciet aan bod. Er wordt eerder op een impliciete manier aan voorlichting gedaan (Buitelaar, 2006). Dit onderzoek had als doel Marokkaanse moslimmoeders te bevragen welke waarden en normen zij belangrijk vinden in de opvoeding en hoe er binnen hun gezin aan seksuele voorlichting gedaan wordt en met welke moeilijkheden, onzekerheden of vragen deze moeders te maken krijgen. Vervolgens werd hun mening nagegaan betreffende de verscheidene beschikbare informatiebronnen voor de jongeren en tot slot werden naar enkele islamitische principes over seksualiteit gevraagd.

Uit de gesprekken met de moeders kwamen er een aantal waarden en normen naar voren die belangrijk geacht werden in de *opvoeding*. Er wordt veel nadruk gelegd op het hebben van respect. Dit hebben van respect mag zeer uiteenlopend opgevat worden, gaande van respect hebben voor de medemens tot het hebben van respect voor dieren. Vervolgens vinden de moeders het belangrijk dat hun kinderen behulpzaam en zelfstandig zijn, goede schoolresultaten behalen en zich goed gedragen. Ook kennis opdoen over de islam is van hoge waarde. Dit alles geldt zowel voor zonen als voor dochters.

Op het gebied van *relaties en seksualiteit* overheerst het maagdelijkheidsprincipe. Het hebben van seksuele contacten voor het huwelijk is streng verboden, deze mening wordt door vele respondenten gedeeld. De moeders vinden het erg belangrijk dat hun kinderen maagd blijven tot het huwelijk. Dit geldt zowel voor jongens als voor meisjes, maar toch blijkt in de praktijk dat vooral de dochters zich hieraan moeten houden en dat de ze minder vrijheid krijgen dan hun broers.

Communicatie over seksualiteit verloopt gevarieerd. We kunnen hier drie groepen onderscheiden. Enerzijds zijn er de moeders die stellen dat er binnen hun gezin niet expliciet over seksualiteit gesproken wordt omdat er hierover een schaamtegevoel heerst. Ze zeggen dat ze het onderwerp niet zelf zullen aansnijden, maar dat ze wel bereid zijn alle vragen van hun kinderen oprecht te beantwoorden. In de praktijk zien we echter dat dit niet het geval is. Wanneer er zich situaties voordoen die uitnodigend zijn voor een gesprek tussen moeder en kind, dan gaan de moeders in plaats van openlijk te spreken met hun kinderen de confrontaties eerder uit de weg. Tot de tweede groep behoren de moeders die helemaal niet over seksualiteit spreken omdat ze van mening zijn dat dit gesprek hun kinderen zou kunnen aanzetten tot het aangaan van seksuele contacten. Ze zijn dus bang dat nieuwsgierigheid en interesse opgewekt worden door over seks en relaties te spreken en ze gaan dan alle communicatie over seksualiteit en relaties uit de weg. We stellen vaststellen dat het belang van maagdelijkheid er vaak voor zorgt dat er geen communicatie is over seks, want praten over seks staat voor sommige ouders gelijk aan het stimuleren van seks. Tot slot zijn er enkele gezinnen waar het onderwerp seksualiteit wel expliciet ter sprake komt. Deze

moeders delen hun kinderen dan gewoonweg mee dat ze geen relaties mogen aangaan en dat ze maagd moeten blijven.

Op de vraag wiens taak het is om seksuele voorlichting te geven vinden we een eensgezinde mening terug. De moeders stellen dat zij verantwoordelijk zijn voor de seksuele voorlichting van de dochters en de vaders voor de voorlichting van de zonen.

Wanneer er gevraagd werd met welke *moeilijkheden en onzekerheden* de moeders wel eens te maken krijgen, merken we op dat ze het erg moeilijk vinden om hierop te antwoorden en een situatie te schetsen. De moeders geven aan dat ze nog geen situaties hebben meegemaakt waarbij ze moeilijkheden ondervonden. Wel stellen alle moeders dat indien er problemen zijn, ze deze met hun echtgenoot zullen bespreken. Ook bij vriendinnen of de imam zullen sommige moeders wel eens te rade gaan.

Tegenwoordig zijn er heel wat informatiebronnen beschikbaar voor de jongeren. De moeders vinden het goed dat de *school* seksuele voorlichting biedt aan de kinderen. Wel geven ze enkele kritiekpunten weer. De school mag meer nadruk leggen op de relationele aspecten van seksualiteit en de gevaren die er aan verbonden zijn. Vervolgens vinden de moeders dat er minder nadruk gelegd mag worden op anticonceptiegebruik. Ook wensen ze dat de school meer rekening zou houden met culturele en godsdienstige verschillen en dat de lessen eventueel zouden plaatsvinden in gescheiden klassen. Wat het *internet* en de *televisie* betreffen, denken de moeders dat hun kinderen deze kanalen niet raadplegen. Als ze het toch zouden doen, dan zien de meeste moeders hier geen probleem in. Tot slot werd het contact met *leeftijdsgenoten en vrienden* nagegaan. De meeste moeders stellen dat hun kinderen niet met leeftijdsgenoten, noch met vrienden, praten over seksualiteit. Andere moeders denken hier anders over, maar ondervinden hier geen problemen bij, zolang de kinderen hun gedachten en daden maar kuis houden.

Ten slotte werd nagegaan welke principes van de *islam* de moeders betrekken bij de seksuele opvoeding van hun kinderen. De moeders passen dezelfde principes in de opvoeding toe, namelijk het belang van maagdelijkheid en het verbod op relaties voor het huwelijk en ze trachten dit zo goed mogelijk na te streven.

5.2 Kritische bemerkingen

In vele onderzoeken moet men rekening houden met de observatorbias (Baarda, De Goede & Teunissen, 2005). Het gaat erom dat de onderzoeker steeds selecteert en structureert. Om dit proces min of meer te beheersen werden alle interviews zo snel mogelijk volledig uitgetypt en geanalyseerd om zo selectiviteit te voorkomen. Maar dit neemt niet weg dat er nog steeds interpretaties mogelijk zijn en dat we hiermee dus rekening moeten houden.

Ook mogen we de respondentbias niet vergeten (Lesthaeghe, 1993). De meeste Marokkaanse moslimmoeders die gecontacteerd werden, wilden niet deelnemen aan de interviews. Ze vonden het moeilijk om openlijk te spreken over de opvoeding, en dan vooral over de seksuele opvoeding van hun kinderen. De tien Marokkaanse moslimmoeders die uiteindelijk aan dit onderzoek hebben

meegewerkt ondervonden geen moeilijkheden om over dit onderwerp te praten. Deze kleine groep kan de resultaten enigszins hebben beïnvloed, daar de moeders die hebben meegewerkt misschien andere opvattingen hebben dan diegene die hebben geweigerd. Deze beperkte onderzoeksgroep is dus misschien niet representatief voor de meeste Marokkaanse moslimmoeders. We moeten dus voorzichtig zijn met het veralgemenen van de resultaten.

Tot slot moet ook de responsebias (Voogt, 2004) in acht genomen worden. Van de moeders die werden geïnterviewd, wordt er vanuit gegaan dat ze eerlijk en oprecht hebben geantwoord. Er kan echter niet nagegaan worden of deze moeders al dan niet sociaal wenselijke antwoorden hebben gegeven. We moeten dus voorzichtig zijn met het interpreteren van de resultaten.

5.3 Aanbevelingen verder onderzoek

In dit onderzoek hebben we vastgesteld dat binnen het Marokkaanse moslimgezin nauwelijks gesproken wordt over seksualiteit. Ze vertellen dat ze het onderwerp niet zelf durven aansnijden omdat er hier een schaamtegevoel over heerst. De moeders vonden het dan ook moeilijk om problemen en onzekerheden weer te geven waarmee ze te maken krijgen en ontkennen dan dat ze problemen ondervinden. Het is net in die gezinnen waar er niet over seksualiteit gesproken wordt, dat de moeders geen problemen kunnen opnoemen. Het zou dus interessant zijn om te onderzoeken of dit ontkennen van moeilijkheden verband houdt met het niet of nauwelijks spreken over seksualiteit binnen het gezin.

Voor dit onderzoek werden 10 Marokkaanse moslimmoeders bevroegd. Het was zeer moeilijk om deze populatie te rekruteren. Vele moeders stelden zich niet open voor dit onderzoek, vandaar deze kleine onderzoekspopulatie. Het is dan ook aanbevolen om dit onderzoek uitgebreider uit te voeren met een grotere groep van deelnemers, zodat de ondersteuningsbehoeften van deze populatie duidelijker naar voren komt. Zo kan er op deze behoeften op maatschappelijk niveau ingespeeld worden door het voorzien van ondersteuningsmiddelen.

Ook zou het interessant zijn om na te gaan hoe de opvoeding en de seksuele opvoeding verloopt binnen andere allochtone moslimgezinnen, bijvoorbeeld gezinnen met een Turkse achtergrond, en met welke moeilijkheden deze moeders te maken krijgen in vergelijking met de Marokkaanse moslimmoeders.

II. Referentielijst

Andree, T. & Bakker, C. (1997). *Religie, geweld en opvoeden tot vrede. Visies vanuit vijf godsdiensten*. Uitgeverij: Boekencentrum Zoetermeer.

Baarda, D.B., & De Goede, M.P.M. (2001). *Basisboek methoden en technieken. Handleiding voor het opzetten en uitvoeren van onderzoek*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.

Baarda, D.B., De Goede M.P.M. & Teunissen, J. (2005). *Basisboek kwalitatief onderzoek*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.

Billiet, J., & Waeye, H. (2003). *Een samenleving onderzocht. Methoden van sociaalwetenschappelijk onderzoek*. Antwerpen: De Boeck.

Bogaert, L. (2004). *Koran notities. Staan mannen boven vrouwen?* Geraadpleegd via <http://www.flwi.ugent.be/cie/bogaert/bogaert3.htm>

Buitelaar, M. (2006). *Islam en het dagelijks leven*. Uitgeverij: Atlas.

Danz, M., & Vogels, T. (1994). 'Hoe kan een jongen nou maagd blijven?' Kennis en opvattingen van Turkse en Marokkaanse jongens en meisjes over seksualiteit. *Jeugd & Samenleving*, 24, 622-639.

Danz, M., Vogels, T., & Gründemann, R. (1993). *Jeugd en seks: kennis, houding en gedrag bij Turkse en Marokkaanse jongeren in Nederland*. Leiden: TNO Preventie en Gezondheid.

Eppink, A., & Janssen, C. (1990). *Kind in twee culturen*. Zaventem: Bohn Stafleu Van Loghum.

Frans, E. (2000). *Concepttekst Goede Minnaars*. Antwerpen: Sensoa. Geraadpleegd via http://sensoa.be/pdf/goede_minnaars/goede_minnaars_jongeren.pdf

Gettemans, W. (2007). *Kwalitatief onderzoek naar de informatiebehoeften omtrent relaties en seksualiteit bij islamitische jongeren*. Licentiaatverhandeling, VUB.

Heemelaar, M. (2000). *Socialisatie in allochtone culturen*. Houten: Bohn Stafleu Van Loghum.

Hermans, P. (1994). *Opgroeien als Marokkaan in Brussel. Een antropologisch onderzoek over de educatie, leefwereld en de 'inpassing' van Marokkaanse jongens*. Brussel: Cultuur en Migratie.

Hirsi Ali, A. (2003). *De Zoontjesfabriek: over vrouwen, Islam en integratie*. Uitgeverij: Augustus.

Jansen, W. (1997). *Islam en seksualiteit. In het huis van de islam: geografie, geschiedenis, geloofsleer, cultuur, economie, politiek*. Nijmegen: SUN.

Janssen, D. (2004). *Growing Up Sexually*. Geraadpleegd via <http://www2.hu-berlin.de/sexology/GESUND/ARCHIV/GUS/MOROCCO.HTM>

Janssen, K. (1999). *Opvoeding in Marokkaanse gezinnen: een theoretische en empirische exploratie*. Licentiaatverhandeling, universiteit KUL.

Klaï, T. (2005). Communicatie met ouders over relaties en seksualiteit. Islamitische jongeren aan het woord. *Cultuur migratie gezondheid*, 3 (2), 26-36.

Lesthaeghe, R. (1993). *Onderzoeksmethoden in mens- en maatschappijwetenschappen. Een inleiding*. Vrije Universiteit Brussel: Brussel.

Lodewijckx, E., & Hendrickx, K. (1998). Visies van ongehuwde tweede-generatie Marokkaanse jongeren op huwelijk, partnerkeuze en seksualiteit. *Bevolking en gezin*, 28, (3), 87-125.

Naamane-Guessous, S. (1989). 'Als je je benen spreidt, kan je maagdenvlies scheuren'. De seksuele opvoeding van Marokkaanse meisjes. *Tijdschrift: In Opzij*, 6, (17), 74-75.

Okma- Rayzner, C.M. (2006). *Pleegkinderen in conflictsituaties*. Geraadpleegd via <http://igitur-archive.library.uu.nl/dissertations/2006-0512-200010/c1.pdf>

Oomens, A. (2003). *Seksuele voorlichting aan tweede generatie allochtone ouders. Een literatuuronderzoek*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep.

Pels, T. (1991). Sociale controle in de Marokkaanse gezinscultuur. *Tijdschrift voor criminologie*, 2, 142-153.

Pels, T. (1994). *Opvoeding in Chinese, Marokkaanse en Surinaams-Creoolse gezinnen*. Tijdschrift: Rotterdam: Instituut voor sociologisch-economisch onderzoek.

Pels, T. (2003). *Respect van twee kanten. Een studie over last van Marokkaanse jongeren*. Assen: Van Gorcum.

Timmermans, C., Hermans, P., & Hoornaert, J. (2002). *Allochtone jongeren in het onderwijs. Een multidisciplinair perspectief*. Leuven: Garant.

van Bommel, A. (2003). *Islam, liefde en seksualiteit*. Amsterdam: Bulaaq.

van der Hoek, J. & Kret, M. (1992). *Marokkaanse tienermeisjes: gezinsinvloed op keuzen en kansen*. Uitgeverij: Jan van Arkel, Utrecht.

van Ginneken, A., Ohlrichs, Y., & van Dam, A. (2004). *Zwijgen = Zonde*. Utrecht: Rutgers Nisso Groep

Vermeire, K. (2005). Kwalitatief onderzoek bij ouders naar de ondersteuningsbehoeften bij de relationele en seksuele vorming van hun kinderen. Geraadpleegd op 23/07/2008 via http://www.sensoa.be/pdf/wetenschap/behoeftedonderzoek_ouders_2005.pdf

Voogt, R. (2004). *'I'm Not Interested'. Nonresponse Bias, Response Bias and Stimulus Effects in Election Research*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.

Wermölder, H. (2005). *Marokkaanse lieverdjes. Criminaliteit en hinderlijk gedrag onder Marokkaanse jongeren*. Uitgeverij: Balans.

Wester, F. (2004). *Kwalitatieve analyse*. Uitgeverij: Coutinho.

Wienese, I. (1997). Seksualiteit bij Turkse en Marokkaanse vrouwen. *Maandblad Geestelijke Volksgezondheid*, 2 (52), 128-140.

Wikipedia (2007). *Opvoeding; Seksualiteit; Seksuele voorlichting*. Geraadpleegd via <http://nl.wikipedia.org>

Website <http://www.bijeen.nl>